

Digitales Brandenburg

hosted by Universitätsbibliothek Potsdam

Sifre Ḳodesh

‘im targumim u-ve’urim mi-meḥabrim shonim

Sifre Tere ‘Aśar - ‘im Perush Rashi ve-targum Ashkenazi u-ve’ur

Landau, Moses I. Landau, Moses I.

Prag, 595 [1834 oder 1835]

החנמל תלס

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9129

סלת למנהה

והוא

הקדמה כוללת לספר תרי עשר.

הקדמה ראשונה

מתוכן הספר ויריעת עניני סגולותיו.

הספר הקדוש והטהור הזה אשר נשים לפניך, קורא חביב! מתורגם ומבואר מאתנו כיד ה' הטובה עלינו, הוא מחלקה אחת מהחלק הנקרא נביאים; ולהיותו כולל נבואות קטנות, לכן לספר אחד לבדו יחשב, כמאמר ז"ל (ב"ב י"ד ע"ב) איידי דזוטרי מירכס. ונקרא הרי עשר במספר הנבואות בהן. הספר הזה הוא מאסף לדברי התובחות והמוסרים אשר ילאו מפני שנים עשר נביאי אל קדושי עליון; עת החל עם ישראל לפשוע ולמרוד באלהיהם, שמו את אל מחוקקם, המירו את כבודו בלא יועיל, עזבו את תורת ה' וחקיו הישרים, ללכת ארחות עקלקלות בתוענות הגוים אשר סביבותיהם, פרעו מוסר ותושיה, השחיתו דרכם ומעלליהם, ונהיו לשמלה בקמיהם. ובחמד אל עליהם הקים להם כפצם כפצם את נביאיו אשר האליל עליהם מרוח קדשו והכין את לבנם ורוחם להתיכב נגד מלכים מזידיים המתעים את העם, ולדבר להם דברים קשים ומרים. המה המליכים הקדושים אשר נכח דבריהם העירו והקיזו את אנשי דורם מתרדמת האולת אשר נשתקעו בה, ויעדו להם מקרי העונש המעותד לנא עליהם אם יקאו את ערפם להיות במורדי אור, גם נחמו את העם בדברים רכים ונעימים, כי ישוב ה' לשוש עליהם לטוב אם ישונו מדרכם הרעה וידבקו בה' אלהיהם.

הספר הזה יסודתו בהררי קדש, וקדושתו במעלה היותר עליונה, כמו שאמרו עליו ז"ל (מס' ידים) שהוא מן כתבי הקדש המטמאין את הידים. ענין הקדושה הזאת יבחן משני אופנים (א) מלך כללותו, כי כלו דברי אלהים חיים, פרי רוח הנבואה השופעת על נפש הנביא' שימה בפיהם את כל הדברים אשר יגידו אל עדת שומעיהם; אין בכל הספר הזה מלה או אות אחת אשר הוסיפו או שנו המדברים ההם מדעתם, כ"א בלו רוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו. (ב) מלך פרטיותו, כי הוא מלא על כל גדותיו אמרות טהורות ולרופות מזוקקות שבעתים, ורובי מליכותו עמוקות וסתומות למאד, עד שיכבד על הקורא להגיד פתרונו, לחדר בחדרי משכיותם, לרדת לתוך עומק הוראותיהם, ולהבין היעב כונת הענינים הנסתרים והנחבאים תחת סתר כנפיהם. וכבר העידו החכמים על הספר הזה, שהוא החלק היותר קשה בכל

ס ל ת ל מ נ ח ה

ספרי תנ"ך¹). ואם מליכותיו קשי הפתרון הנה בלשונם המקורית, עאכ"ו תכבד העבודה על מתרגם ספר כזה ללשון אחרת, למלוא ככל עת המליצה הנאותה והמסכמת עם כונת המחבר, ולהריק חוזק המליצה מתקפה ונעימותה מלשון ללשון עד שיהיה קולע אל השערה ולא יחטיא. ונחנו מה כי נתהלל למלוא חדות החכמים ולהבין פתרונם ולכא עד ק"ס, ובאמת ביראה ורעד גשו לשלכת ההעתקה ההיא, ובמעט כסגנו אזור אחרי החלוננו למשמא בה ידיס, לולי שגנו בה' מבטחנו כי הוא יורנו את הדרך הישר; ואם ידנו קברה, היד ה' תקלר לפעול טוב גם ע"י קטני הערך כמונו. וגם יד המפרשים הגדולים היתה איתנו, להורות לנו את הדרך נלך בה, המה ארבעה מטיבי לב, רש"י, רד"ק, הראב"ע והרד"א ז"ל. סוף דבר אונחנו עשינו את שלנו ועמלנו בשקידה נמרצה לדרוש ולחפש מעאוני המפרשים ז"ל, לשקול ולפלס בדעתנו את היותר קרוב אל הדעת, ולעיין היטב בכל אשר עלה על רוחנו למדש מדעתנו ולבאר הכל די באר בכתב מפורש ואם שכל כפי אשר חשיג ידנו.

אמונם לאזר ברית נרתנו לבאורנו, לבלי האריך בו יותר מדי, עוד נשאר הרבה מן הענינים הנזכרים מאד אשר עדן לא נתבאר, וביותר בענין הנבואה אשר לא רבים יחכמו לדעת אמתה ומהותה; קצתם חשבו, כי מטבעה לחול על כל איש, יהיה מי שיהיה חכם או סכל, ואף מי שלא הבין א"ע בידיעות רמות ונשגבות יוכל להתנבא, ורק אשר יבחר ה' בו הוא הקדוש². וקצתם שגו ברואה לחשוב תועה על רוח הנבואה ולזלל קדש, בחשנם כי אין הבדל בינה לבין שאר הפעולות הנפש העולות ומתגברות מעלמן; ובעיניהם כל המליכות שוות, הן אותן אשר נמלנו על ענינים לאודיים ושכליים, כמו משלי שלמה ודומיהם, אשר המה חילדות השכל האנושי, על נמוסי בני אדם בניוים, ועל נסיוני הזמן נוסדים, הן אותן אשר תכליתן אזהרה ותוכחה לאומה בכללה, ולמרחוק יביטו להגיד מראשית אחרית, מפעלות אלהים אשר יעשה חדשות וישים שמות בארץ להשביח ממלכות ולרומם גוי וממלכה. — ולמען העמידך על האמת, ראינו להקדים לך הקורא הנעים! איזה הקדמות, לבאר לך תחלה את סגולות הנבואה, איכותה ומהותה. אח"כ נדבר מהשתמשות המליכות בנבואה, ובזה נבא לחקור בפרטות על שמות הנבואה הנרדפים בעיניהם וההבדל שבין כלם; אח"כ נחור אחרי תולדות הספר, זמן שיי הנביאים אופן מחלקות נבואותיהם, וסגנון כל א' מהם, ונשוב אז לחקור על כותבי הספר ושאלפיו מי היו; ולבסוף נפן ונלך לדרוש אחר ידיעת הארצות והמקומות

¹ יש תחת ידיו מכתב מהחכם האדון פרופ"ע אסתר טיקאען בעיר רחטטוק, אשר בשמעו את בשורת ההעתקה ההיא נכדנו בדבריו הנעימים, ונתן לנו הלל ותודה על אשר עלה על רוחנו לגשת למלאכה הנכבדה הזאת. ובה דבריו בקטור: "תשואות תן תן לבס, רעים משבילים, ומגישי מנחה טהורה, על אשר העמסתם על שנאיכם עול העבודה הקשה, לתרגם הספר הזהותם הזה בלשון אשכנזי נחם ונקיה, ולעשות לראשו לית תן בבאור הדברים הקשים הנמלאים בו. בהעתקתכם תיעילו לתלמידי עמכם, בהסיר מעל שפתיהם לשון עלגים המורגלת בפי המורים אשר בלעגו שפה ובלשון מגומגמת ידברו אל העם הזה. ולא מפי הדת והאמונה הם יצושים בן, כ"א הוא תגובת ההרגל המשובש, שורש מנהג יאן נושן מימי אבותינו הראשונים, עמי אשכנזי הקדמונים, אשר למדו לשונם לדבר ככה. — ואחס בודאי תכליתו במעשיכם. חזקו והתחזקו בעד עמכם, ויהי אלהים עמכם!"

² עיין ס' המורה ב' ל"ב.

והמקומות הנזכרים בספר הזה באופנותיהם לגויהם, על הכל נרמז הדבור בפי אשר חקן אלהים אותנו בדיעות האלה, אשר קאתם לקטנו מספרי קדמונינו ז"ל וקאתם מספרי חכמי העמים אשר טרחו ויגעו בדרישת הענינים האלה. ועל כלם נאחז לדבוק בקבלת חז"ל אשר על פיה אנו חיינ וממנה לא נזוו. ועתה הקורא הנעים נחפשה ונחקרה יחד הלמודים האלה, אשר נסדר לפניך אחד אחד, דבר דבור על אופניו, לשען תאורנה עיניך בהשכלת הענינים, טרם בואך לקרוא את פנים הספר. והיו הכללים האלה לך לעינים, בלכתך עמנו להתענג בקריאת הכתובים האלה, ובזכרת עולם כח הנבואה השפוכה על רוח הנביא, כן לרומם נפשו מעלה מעלה, ולמאזל ברעיונותיו, כן לעורר לב שומעיו וקוראיו, ולהטות רוחם לתכונות שונות ומדות מתחלפות.

מענין הנבואה בכלל.

אחת מסגולות המיוחדות אשר נכתרו בם אבותינו בהיותם על אדמת קדש, היא הנבואה. מתת אלהים הוא אשר חקן בו את עם סגולתו, והפליא אותם מיתר העמים אשר על פני האדמה, להקים בתוכם אנשים שלמים בזכמה ודעת, וזכי הרעיון, בקיאי הלשון, מוכתרים בכתר הזיוה לפוט על כל מעשה טוב ורע, מתוקנים בכל מעלות ומדות, ומובדלים מיתר העם בטוהרה ופרישות; אנשי רוח האמת והקדושה, אבירי לב לעמוד ולהתילב לפני מלכים ולהוניחם על פניהם; על כבוד הרשעים האלה לא חסו, מגדולתם לא נסוגו אחור, ומשנאתם לא חסו. עליהם ללחם רוח ה', המלהבת בנפשותם אש הקנאה קנאת ה' לבאות, המחזקת השפעלותם ותכונת לבנותם, הנותנת להם לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר, המנהגת כח דבורם באופן כפלא ונאגב, עד שיוכלו להגיד האותיות לאחור ולפרוט המקרים העתידיים טרם בואם, כפי אשר ראתה עינם עין הרואה. והיה צעת אשר החל רוח ה' לפעם נביא קדוש בזה, אז עמד מרעיד ומשתומם, נתבטלו הרגשותיו הגופיות וכאשר לבדו בנח השכל, מתבודד בחזיוניו, לופה ומביט המראות האלהיות הנלכות מול שכלו, עד כי הליקתהו רוחו המחפעל בו להפיק זממו ולהוליא רעיוניו ומשגותיו ע"י אמרות קצרות רבי הענין, ולדבר בשם ה' את אשר ישים בפיו, ונזכר בכתוב (עמוק ג' ס') ה' אלהים דבר מי לא ינבא!

ואתה הקורא הנעים! פה נעמדה יחד ברגע, נזכירה את הזמן הזה אשר היתה רוח אלהים מרחפת על שפתי שרידי עם ומלויו, להגיד לבני אדם רגון אל ועזוז נוראותיו אשר יעשה באחרית הימים. הה! תרדנה עינינו דמעה, על אבדן הסגולה היקרה הזאת אשר היתה לכם עמים! נפשו עלינו תשתוק ותהמה, בזכרנו כי בא עלינו כל אשר נבאו הנביאים האלה. אך ירחב לבנו ותרום נפשו, בחשבנו כי נאשר הקים ה' את דברו להביא על אבותינו את כל הרעה הזאת, כן יקים ה' גם את דברו הטוב אשר דבר ע"י הנביאים האלה, לשמחנו כימות ענה אותנו. גם נשא בפנו בהלל ותודה על אשר השאירו הקדושים האלה אחריהם ברכה לכתוב את דבריהם על ספר לזכר עולם; גם נוכל התקדם מעלבונו, גם נוכל התענג עונג נפשי בלעדנו לדרוש חכמה ודעת ולהשביע נפשו מנעימות דבריהם וחקן ערך מליכותם.

והנה החקירה בנבואה תפרד לארבעה ראשי הידיעות הנלככות לכל משכיל על דבר מה, הזכין לדעתו על בוריו ומנונו. והמה הסבות הד', החומרית, הצורית, הפועלת והתכליתית.

ס ל ת ל מ ג ה ה

ונבארים אחת אחת כי הענינים האלה טובים מאד לאזהבי דעת ומתרחבים על כלל הכתובות והלמודים הגוגעים בענין הנבואה.

ובהיות שהתכלית הוא העיקר, כי הוא ראשון במשנה ואילו פונות כל פרטיות הפעולה, לכן מן הראוי להתחיל הנאור בו.

תכלית הנבואה.

מלבד התכלית הפרטי, אשר הסתעף אז מדברי הנביאים לאנשי דורם, צהיותם מורים את העם לדעת את ה', גודרים גדר ועומדים בספק, אם רבו המתפרצים מאת ה' אלהים, כמו שמלאנו בימי שמואל ואליהו ורומיהם; גם הועילו דבריהם לחזק את לב המלכים בעת לאתם למלחמה נגד אויביהם, כנזכר בכתוב (מלכים ב' ג'); מלבד התכלית הזו נמצא עוד תכלית כללי לנבואה, והוא עלם התכלית אשר לתורה בכללה. ולמען העמידך על אמתת הענין הזה, נעריך מקודם על צחינה אחת נאגבה, שמענו ודע לך.

מעקרי האמונה, כי הבורא ית' משגיח בברואיו אשר יצר על פני תבל, וכל מקרי הזמן אשר יקרו לבני אדם, הן לכללות האומה, הן לאישיה, כלם שלוחי השגחתו הם, על פיו ילאו ועל פיו יבאו. והנה מלאנו ראינו כי בעת אשר ראתה חכמתו העליונה לחדש דבר גדול באומה אז יקים איש אחד או אנשים מיוחדים אשר מלא את לבנם נאמן לפניו, על ידיהם יפעול פעולות גדולות ונוראות, ובאצרת השגחתו יסך על הנחירים ההם וישגבם למען יוכלו חת כחם למלאות רצונו ויושג התכלית אשר כוון מאתו ית'. ובימים הקדמונים, בעת אשר חשך כסה ארץ וכל יושביה היו מוכים בסנורי האולת ומשוקעים בטומאת אלילים ושקויהם, הנה הראשון אשר נבדל בדעותיו מכל אנשי דורו, והביר את בוראו, והאיר מחשבי ארץ וקרא את בני האדם לעבודת השם והורם דרכי חסדו ועוזו, ה' אברהם אבינו, אשר לזאת נקרא בכתוב בשם נביא, כאמרו (בראשית כ' ז') כי נביא הוא. ולכן בחר ה' בו ונזרעו אחריו להיות עומדים לנס עמים ולבשר חסדי ה' ולדקותיו בקהל גוים, ע"י נפלאותיו ונוראותיו אשר יעשה בקרבם לעיני העמים. ועל ידיהם תמלא הארץ דעה לדעת את ה' ליראה ולאחזה אותו ולדנקה בו. התכלית הזו כבר הוטל להשחלם בעת אשר הוליא ה' את עמו ממזרים ע"י משה איש האלהים, ויראם עוזו וגבורתו אשר עשה למענם אז ראו כל עמי הארץ את מעשה ה' כי נורא הוא, ואז נודע שמו הגדול בכל העמים, כמאמר יתרו עחה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים, וכאמרו (יהושע א' י') כי שמענו אח אשר הוביש ה' וגו' כי ה' אלהיכם הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מחחה. וביותר כאשר שם משה לפני בני ישראל את תורת ה' והקים ברית קדש בין ה' אלהיו ובין עמו; היא התורה, הכוללת חקים ומשפטים לדיקים, אלהיים נמוסיים ומדיניים, עליהם נוסדה הללחת האומה ואנן פנת יקרתם, ונס תלוי אושר הקבוץ הכללי, והיו אנשיה אנשי מופת לכל יושבי תבל, כאמרו (דברים ד' ו') כי היא חכמתכם ובינחכם לעיני העמים, מבאר ההיא שאנו חכמי עם ועם וננוני דור דור, ועל יפודותיה המולקות בנו גדולי האומות את דתיהם השונות.

והנה משה אדונונו אבי כל הנביאים, אשר ידעו ה' פנים אל פנים, ואשר השיג דרכי אל וטובתו ורחמיו המתפשטים על כל יצורי תבל, זכר התכלית הנשגב הזו בתורתו הנתונה

לו מפי ה', ראש בנתב אמת, כמו שאמר (דברים כ"א י') וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך, הוא הודיע לעמו, כי יקים ה' להם מזמן לזמן נביאים וחנמים, אשר יורום דרכי ה' וישמיעום תהלות ה' נקהל רב, כמו שאמר (דברים י"ח ע"ו) נביא מקרבך מאחריך כמוני יקים לך ה' אלהיך. גם הניח היסוד למליכות הנבואה, והראה חותם תכנית מאמריה ומתכונת זכרוניה, בשירתו הנפלאה אשר שר לעמו באחרית ימיו, ואשר צה הודיע את כל המאורעות אשר יבאו להם והמקרים אשר ישיגום ע"פ מעשיהם, נפי אשר ראתה עין חיוונו ותבן לה, הנה התחיל מליצתו בדברי מוסר ותוכחה, להגיד לבית יעקב פשעו ולישראל טעלתו, ואז הדברים ההם בא ליעודי עונש, ולבסוף נטפו שפחותיו דברי נחמה וישועה, עד שסיים ואמר הרגיבו גוים עמו וגו'. וכמו שזכרנו כי זה הי' ויהיה לנכח מתכלית הפעולות הגדולות אשר עשה ה' ויעשה לעמו, שתתרחב הכרת אמתתו בכל הארץ. ובעקבות המליץ הגדול הזה הלכו כל הנביאים, להביא מליצות חזיונותיהם במתכונת מליצתו, ולנהל את מאמרי פיהם לרגל המלאכה אשר לפניו; ואם משה רבם יסר את העם ויעד ענשם ובשר נחמתם ע"ד כללי, הם היו הפורטים על פיהם ובררו את דבריו והחזיקים בדבריהם. ומתכלית מליצותיהם הי' תמיד התפשטות הכרת האמת ודעת אלהים בכל הארץ. אל הנקודה הזאת יפנו כל מגמות מאמריהם, דברי משליהם, וכוונת חזיונותיהם. וזהו מה שאמרנו: כי תכלית הנבואה הוא בעצם תכלית התורה בכללה.

פועל הנבואה.

בהשקפה ראשונה נדמה, כי אין שם פועל הנבואה זולת הנביא בעצמו, ובאשר תמלא נפשו מרעיונות נשגבות אשר תולדנה ע"י המושגות העולות על זכרונו, אז ילייר הכח הדמיון המתפעל בו מראות ממראות שונות, אשר יחבר המליץ או הנביא בסימני התיבות והמלות והמאמרים ע"פ חקי המליצה וסגולותיה. ואולם אם גם לא נוכל להכחיש זה מצד אחד ר"ל שהנביא ישתמש בנח המליצה, למאול בעדת שומעיו כרצונו ולהטות לנכס לכל אשר יחפון, וכמו שנבאר להלן; מ"מ ידענו ג"כ, כי המראות אשר יתיכנו לנגד עיניו, אינם תולדות השכל, ולא תולדות הדמיון, צהיות ששני הכחות האלה מטבעם אינם מתפעלים כ"א מהעבר או ההווה, לא מהעתיד או הנולד לאחר זמן. ואחרי כי ראינו שהנביאים ע"ה ידברו על העתיד, ופעולת דבריהם יולאת לפרטים, לברר וללבן את הנולד במקום ובזמן ובגוף, באמרו (חנניק ב' ב') כחוב חוון ובאר על הלוחות למען ירוץ קורא בו, (עיין באור שם), וגם דבריהם מנוונים ומסכימים עם העשוי המדובר בס; אין ספק כי הפועל האמתי בנבואה, הוא השם יח', המשפיע את רוח קדשו עליהם והמאיר עיני חזיונם לראות את הנולד ולהגיד האותיות לאחור, אשר לזה יורה באמת שם חוזה או רואה וגם שם נביא, אם גם שהנחתו הראשונה על המדבר נקהל עם ומשמיע דברי תוכחות, בכל זאת ברוב הזמן כללו בשם נביא ג"כ הוראת המגיד עתידות ¹), כמו שכתוב (שמואל ט' ע') כי לנביא היום יקרא לפניו הרוואה. ואל תקוה ממני הקורא הנעים! שאבאר לך, איך ובאיזה אופן יפעול השם ב"ה בנפש הנביא, עד שתהיה עלולה

¹ וכפי ההוראה ההיא תבוא הפעולה אם בננין נפעל, בנניית שהרוח פועל במחשבותיו ורעיוניו ויהיה הנביא נפעל גרידא; אם בננין התפעל, בנניית שהנביא יבין את עצמו לקבלת השפעת הנבואה.

ס ל ת ל מ נ ח ה

עלולה לקבל המראות הרומניות האלה, והתודעות העתידות טרם תבאנה, כי זה הענין הוא מן הנסתרות אשר הם לה' אלהינו, ועל כיוצא בזה אצרו ז"ל במופלא ממך אל תדרוש, במכוסה ממך אל תחקור, במה שהורשת התבונן. ודי לך הקורא המשביל במה שרמזתי לך למעלה מתנאי הנבואה, שיהיה הנביא בעל שכל זך ונקי, ויכין את עלמו ע"י מדותיו הטהורות ומשנותיו היקרות להפעליות קדושות באלה, ויהיה אמיץ לב בגבורים לדבר נגד מלכים ולא יבוש, ולא יחת מגבורתם. או אז תעבור עליו רוח קנאת ה' לבאית ורוח ה' לבשתה, והיא סמכתהו להתפעל באחד מהענינים אשר הושפע עליהם מאת המשפיע העליון, אם להורות, או להוכיח, אם להכות בשבע פיו, או לרפאות ברוח נדיבתו.

צורת הנבואה.

כאשר הכין הנביא א"ע להתפעליות קדושות וטהורות, ע"י שהתבודדו רעיוניו ושוטטו משנותיו בענין מה שהיה חפץ לדעתו, והגיע אליו שפע הנבואה לדעת פרטיות הדבר, עד שהיה הנבוא מושל ברוקו להעלות בנפשו השגות שונות ולזייר בדמיונו תמונות מתחלפות, אז היה ביד הנביא לספר המראות וההשגות אשר ראה והשיג, ולסמן אותם ע"י המלות והדבורים אשר יוליא מפיו; אך באופן שיסמור מולא שפתיו להיות דבריו מוסכמים תמיד אל מראותיו והשגותיו הנשפעות בנפשו מהמשפיע העליון ב"ה, וזה הוא מה שזכרנו בתחלת דברינו: כי אין בכל הספר הזה מלה או אות אחת אשר הוסיפו או שגו המדברים ההם מדעתם, ב"א בלו רוח ה' דבר בו ומלחו על לשונו; לא שהיו שומעים הדברים מהאל ית' (1), ב"א היו בתחלה בתבונת מקבלי השפע, ולאח"כ השתמשו הם במאמריהם במליכות עלמם ובדברים אשר רגל על לשונם. והיו נבדלים בזה כל אחד כפי כחו ומעלתו, כגודע שסגולות המליכה אינן שוות בנפש כל מליץ, רק יבדלו במדרגותם, כי לזה השתלמות יתירה מלולתו, ולכל אחד דרך מיוחד, אם כפי התכונה הטבעית אשר לנפשו, ואם כפי חנוך מולדתו ומושגי למודיו אשר השיג מנעוריו, ואם כפי מקרי יחוסיו עם הזמן והמקום אשר בו והעם אשר הוא יושב בקרבו.

אמרו חז"ל (סנהדרין דף פ"ט) סגנון א' עולה לכמה נביאים ואין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד. כונת דבריהם מתנבארת היטב מכל מה שזכרנו עד הנה. כי ע"פ מה שזכרנו (תכלית הנבואה) שהנביאים ע"ה הלכו כלם בדרכך אחד, הוא הדרכך אשר נגלה להם מפי מרע"ה בתורתו אשר כתב על פי ה', ונתן בה לפני בני ישראל ברכוח וקללות, דברי מוסר והוכחה, ודברי נחומים וטובים, בדרכך הזה ילאו כל הנביאים הנאים אחריו, אל עבר בניו ילבו, לא יסנו בלכתם, ורוח אחד להם; לכן בעבור ההשתתפות הזה אשר לכולם, יקרה לפעמים ששני נביאים או יותר פגשו בעיני השגותיהם ודברי מליכותיהם זה את זה, דלו ושאנו זה מזה, והשתמשו האחרונים בדברי הקודמים להם. וזה כונת אמרם ז"ל סגנון אחד עולה לכמה נביאים. אמנם נהיות שכל א' מהנביאים תכונה אחרת לו, כפי מלבו הפרטי וכפי מעלות ידיעותיו, וכמו שזכרנו, לכן אי אפשר ששני נביאים ינבאו כל דברי הנבואה ומלקיה בסגנון אחד, מבלי תוספת באור ושנוי דברים. וזה כונתם ז"ל במאמרם ואין ב' נביאים מתנבאים בסגנון אחד. והמשל בזה הענין ימלא הקורא המשביל הרבה בדברי הנביאים, ואין לו דרך להזכירם, וכבר הרבו המפרשים לדבר בענין זה.

הכלל

הכלל העולה מדברינו, כי צורות הנבואה משתחשפות ומתאחדות באיכותם, והשגוי אינו אלא בכמות כל אחד מפרטיה. הנמשך מזה הוא (א) שהנביאים כלם נדברים על הזמן העתיד לא דברו כ"א על דרך כלל, ואין צידם לפרטו ולהגבילו, לאתי יהיה הזמן הזה, רק השתמשו במלות סתמיות וכלליות, כמו והיה באחרית הימים, בימים ההם. ביום ההוא, ודומיהם; וזה בהיות שהתיחדות הזמן והגבלת פרטיותו היא נגד טבע הנבואה השמורה והערובה על שפתותיהם, כי מדרך הנבואה לפרוש מסך על פני אמרתיה, ומקדושתה לדבר תמיד בראשונים וחדות, ומסגולותיה להלביש ולחפה כל ענינים בנגדי מחלפות המשל והמליצה, אשר פעולתם כללית ולא פרטית. (ב) שכל דברי הנביאים ערוכים ומתוקנים ע"פ גדרי המליצה והחדה, כפי אשר תתפעל נפש בעת הנבואה, אם לשנט, אם לחמד, וכפי עולם תאוקתם לעורר נפש השומע ולהוליד בה רעדה והשתימרות, או תקוה ונטחון. ד"מ בעת אשר יעלה על רוח הנביא לקרוא רעה על גוי וממלכה, יבוא בדמיונות מתוארים לעורר יגון על יגון ולהוליד את שומעיו מדחי אל דחי; הארץ תעזב מאלהיה, ותהי לשלל לאויביה, חרבן ושמהם בכל עריה יקונו, ריש ומחשור יושביה ינחלו, בוז וקלון אנשים ירשו, וכל הצרות והתלאות הנודעות לבני אדם מתאחדות לנא על הארץ; פני השמש קדרו, הירח ילבין מראהו, מוסדות תבל תמוטנה, הכוכבים במסילותם יתגעשו וירדו מגבהם; כל גיא ימלא מחללי רעב דבר וחרב, והנשאים בעם ילכו שני לפני אויב. ובעת אשר הנביא יושפע ליעד חנינה ומסד, אז רוח חן ונדיבה שפוכה על שפחותיו ומדברו נאווה; יוליך רגלי המנשר על ההרים השוממים לבשר טוב ולחמר כי בא עת לחננה, פזורי העם יקנץ ושיבס לארץ אבותם, שפעת טובה ואשר תכסה פני תבל, מראשי ההרים יטוף מתק והגבעות תלכנה דגן ואמן; הלכנות יחקרבו וכסו יגון ואנחה, מנוחה ושלום יפאטו על פני כל הארץ אשר היא כעדן לפני יושביה; אף חיות השדה ישלימו בניניהם וכלי משחית יהפכו לכלי ברכה. כל אלה ידעו הנביאים ע"ה לסדר ולהעריך בנעימות דבריהם ושכל מליהם. (ג) ולמען העניע הענינים הנשגבים בנפש שומעיהם, המליצום על מתכונות הספורים הנפלאים והפעולות הנוראות הנודעות באומה מימי קדם, כמו יליאת מלכים, בקיעת ים סוף, מחן תורה, מסעות המדבר, כבישת הארץ, מלחמות דוד ודומיהם; וכן בהתנבאם על שאר האומות לקחו למשל המעשים הגדולים הידועים מקורות העמים; דוגמתו תמלא בס' נחום אשר נבא על מפלת אשור השניה, הנה רוב דמיונותיו וליריו בספורי חרבנו לקומים ממפלת אשור וחרבן נווה הראשון צימי סאדרי"נאפאל. בידוע לקורא בספורי העמים (עיין נחום ב' ו' ז' ח' ט', ונאור שם). (ד) ויש אשר השתמשו הנביאים בפעולות הטבע המפליאות את רואיהן, ולקחום למשל ולדוגמא בספורי נבואותיהם. וכמוהם תמלא הרבה. (עיין מיכה א' ד', חבקוק ג' ט' ופאור שם).

אלה הדברים אשר התדמו גם הנביאים כלם בנתינת איכות הבורה. ועתה נעריך גם על איזה אופני ההבדל שנין נבואות הנביאים בנתינת כמות הבורה. והם (א) ההבדל מלד המזג והתכונה. כבר רמזנו לך, כי התכונה ב"פ להשתמש במליצות יקרות ונשגבות איננה אזה בכל אדם, כ"א תשתנה לפי מזג הטבע וכמות הנפש שלכל א'. ומזה ההבדל המזוי בין הנביאים, כן בנתינת האגותיהם וחזיונותיהם, כן במושגי מאמריהם וחין ערך מליצותם; פעם ידברו ברעש ורגז, ומליצותיהם כהמות גלים יהמיון, ופעם בכלילה רכה וענוגה ימליצו, ואמרותיהם כעל נוזלות. אלה יקברו בדבריהם וידחקו הפעליותיהם זה בזה, ואלה ירחיבו

ס ל ת ל מ נ ח ה

פה יאריכו לשון; לזה יקל עליו כפי עולס דמיונו להמליא תארים נכבדים, להכניד מראות ממראות שונות ולהתליל אותם זה על זה, כמו שמלאנו בנבואות הושע, וזה ינהג אמרתיו בצבדות, ומראותיו דלות וכפואות, כמו חגי ומלאכי; זה יצייר רעיוניו בתמונות מזהירות, וזה יתאר השגותיו בשרד המליצה הנשגבה, כמו מיכה ותנזקוק. ובמהם ישתנו הרבה צעיוני המראות הפשוטות והמורכבות. דוק ותשכח. (ב) ההבדל מלד הנושא. כי בהיות הנבואה על ישראל ויהודה, אז יחס לבנ הנביא ותגבר התפעלותו למאד, מרוב האהבה הטבעית אשר לו עם עמו וארץ מולדתו, לכן כל מליכותיו הן ביתר עוז ותקף. אמנם בהנבואו על שאר האומות אשר אין לו חלק בהם ונכחלחם, אז תמעטנה הרגשותיו ותחלשנה הפעולותיו, ויחסר גם חוזק ההתלבבות וחומץ הפעולה במליכותיו. (ג) ההבדל מלד תומר הענין, וזה כי סוג הנבואה יחלק לכמה מינים המשתנים צעיוניהם, ולפיהם ישתנו גם מאמריהם. וזהנה נזכיר לך ארבעה מהם, ויהיו לך למשל ולדוגמא על השאר. (א) מוסר ותוכחה, תוכן עניניהם אזכרה ועונש לחוטאים, ותקוה טובה לשבים; להם יאחה מליצה חזקה בתקף ועוז. מליירת המעמד הרע המסובב מכל חטא ורשע, ומעמד ההלכה המעומד לישר הולך. (ב) מדאוח זמשלים, הם המה תארים דמויים וספורי ציורים חזיוניים, עלולים יותר לדבור הפשעי, אשר רבו בו הדבורים ומעטו בו המליכות. (ג) קגה ונהי, על אבדון הטובה והחסרונה, נמלכו על מתכונת ערך שזה ומליצה רבה, מעוררת החמלה והרחמים. (ד) רבה והלל, על הטוב והחסד אשר שבו להיות מאת הזון והמטיב, נאותים אל החלק היותר נעים ונשגב במליצה זה הוא השיר והזמר אשר יגביהו עוף על כנפי רוח המליץ, ועל אברת מליכתו ישאו מדברתם. (ה) ההבדל מלד הזמן. וזה כי לא כמליכות הנביאים הראשונים, מליכות האחרונים בזמן; הראשונים חיו בעת אשר האומה היתה על גפי מרומי קרת האושר המדיני; שלוה ושקטה, עוד לא נכנע רוחם ולבם תחת ידי הקמים, התכמה והדעת הרימו ידם, והלשון היתה על מתכונתה, לכן גם רוח הקירות והכפשית מתנוססת על מליכות המדברים; אבל האחרונים היו בעת הגלות והשעבוד, הטרות והתלאות הנניעו את רוח בני האדם, ובעלבות לבם רוח נכחה תעבור גם על לשונם, מליכתם היתה במעמד השפלות והכניעה, וכל מראיהם וחזיוניהם היו בסתר המדרגה. (ה) ההבדל מלד המקום, ונכלל בו ג"כ ההבדל מלד החנוך והמלכ המיוחד אשר לכל נביא ונביא, כי ידוע מסגולות הנפש כי הענינים האלה יפעלו מאד בנפש, ויתחקו בה כל כך עד שכל פעולות האדם אשר יעשה, יוכר מלנו ומעמדו, ולכן גם מאלה הסתעף השנוי בדברי הנביאים ומליכותיהם; ד"מ הכהן העומד לשרת את פני ה' יחזה תמיד מחזות קדושות ונשגבות מהמקדש, המזבח והארון, וכן השר הרואה את פני המלך וגדוליו, ייפה מליכותיו מתמונות יפות ונפלאות אשר הורגל לראות בזכר המלך, לא כן הרועה, מראותיו ינהלוהו על תלמי שדי, בין נחלים ונבאים, ועדרי לאן ובקר יתנו סניב לחזיוני לבו, והם יעלו תמיד לזכרון לשניו. (עיין עמוס ד' א' ובאור שם).

היוצא מדבריו, כי מגדרי הנבואה ותנאיה, שתחיה מוגבלת ונגדרת בנביא מצד אל צד, כ"ל מלד שהוא המקבל, ומלד שהוא הנותן; הצד שהוא המקבל, כי אין נכח הנביא לעלות במעלות הנבואה יותר ממה שהושפע עליו בה. ובה יבדלו נפשות הנביאים בפחות יותר לפי מדרגותם וזכות השגותיהם. והגדול שנכולס ה' משה רבנו ע"ה, כמו שהעידה עליו התורה ולא קם נביא עוד בישראל כמישה אשר ידעו ה' פנים אל פנים כידוע שתיבת פנים נוספת

ס ל ת ל מ נ ח ה

ה

גם על פני השכל זה השגה. ויפה המלינו ח"ל במאמרם שמרע"ה לא נאה אליו מעולם נבואה
 צלילה שנאמר ביום דבר ה' אל משה. העירו צוה שנבואתו היתה תמיד זכה וברה כשאש. —
 מצד שהוא הנותן, ר"ל שהנביא בהוליו את נבואותיו מן הכזאל השועל ע"י המצטא והדבור
 למען הניסם לזולתו, הוא ג"כ מוגבל ונגדר מכל עבריו מהסבות שזכרנו למעלה. וגם באלה
 יבדלו הנביאים הבדלים רבים, כמו שנארנו, עד שמה רבנו ע"ה ה' ג"כ כמו גדול צמלינה
 יותר מכל הנביאים, וזה שרמו הכתוב לא כן עבדי משה וגו' פה אל פה אדבר בו ומראה
 ולא בחדות. —

והנה נבאר שתי הדרכים המיוחדים האלה שיש לנבואה, ילא לך מאפט לדק בענין שתי
 הקדושות המיוחדות לנבואה, אשר זכרנום בתחלת דברינו. וחצין וחשכיל ג"כ-ההנדל העלמי
 שיש בין רוח הנבואה לרוח הקדש; כי אף אם שתיים מסוג אחד וגדרם ההאמצות כח
 הנפש להוציא ציוריה, המצטיירים בה פנימה בהסתכלות העתיד, מן הכח אל הפועל,
 במאמרם ז"ל איזה חכם הרואה את הנולד, מ"מ הנדל גדול יש בין שני הכחות האלה ורחוקים
 זה מזה כרחוק מזרח ממערב. וזה כי רוח הקדש, והוא רוח החכמה שיש בלב המשכיל השלם
 המצורר את נפשו או להביע אמרי דעת, או להודות מוסר השכל, או לספר בשבח הנדק
 והחכמה ובגנות הרשע והסכלות ודומיהם, הוא נשען על משענת השכל האנושי ועדות הוסיין,
 להוליא מתוכם תולדות נכונות ולמודים נאותים; והכח הזה הנטוע בנפש האדם הוא כשאר
 הכחות הנפשיות שאינן מוגבלות בטבע, כ"א נשארות לאדם להשתמש בהן כפי רטונו ובחירתו,
 במאמרם ז"ל ונעשה כמעין המתגבר; גם יש ביד החכם הזה להרחיב דבריו ולקיים ציורי לבנו
 ע"י פענות ומופתים שכליים, כפי מה שיזכר האדם להיות נאור בידיעות רמות ונפשו מסוגלת
 לדברי השכל ודעת. וזהו שהכח הזה הוא כח טבעי אשר חזן האלהים בו את האדם לתועלתו
 ולתועלת החברה האנושית, לכן הוא תמידי ולא יפסוק לעולם מן החכמים האמתיים והבדיקים
 השלמים הראויים לו. לא כן רוח הנבואה אשר פסקה מיום חרות בני אלהים, היא היתה
 ענין אלהי שרויה לבד על איזה שרידים ויחידי סגולה הנבחרים מאת ה' להאזיל עליהם מרוח
 קדשו לתכליות נשגבות, והיו השרידים ההם נכנעים תחת ממשלת הרוח הזה, עד שלא יכלו
 לחות דעתם יותר ממה שנאלל עליהם ממרומים, וגם כל מוכא שפתותיהם ה' תמיד חבוש
 בטמון סתום וסתום, כמו שנארנו. והחבונן צמה שאמרו ז"ל צוה הענין (בבא בתרא) מיום
 שחרב ב"ה המק נעלה נבואה מן הנביאים ונחנה לחכמים. ומקשי אטו חכם לאו נביא הוא?
 (כלומר אחרי שהחכם והנביא משתוים בגדרם, מה זה שהוסיפו עשה לחכם יותר ממה שה'
 לו מקדם?) ומשני אע"פ שנטלה מן הנביאים, מן החכמים לא נעלה. (ר"ל לא שנתוסף
 מאומה לחכמים, כ"א אף שאין עוד נביא ואין חזון נפרץ מה', מ"מ כח החכמה עדין נשאר
 לחכמים, וכחם אז כן כחם עתה) ומסיק וחכם עדיף מנביא. ומתבונן מדברינו. —

חומר הנבואה.

המלות והתיבות וסודר המאמרים וסודרם אשר ישתמש בהם הנביא לליידי צמו את
 רעיוניו ולהחזיקם בלב השומע, עד שיפעלו בנפשו אותה הפעולה אשר היתה בנפש הנביא עלמו,
 וזהו מה שנקרא חומר הנבואה. ונבר זכרנו (לורת הנבואה) שהנביא ישתמש בכח הצלילה להבנים
 דבריו ולקיימם בנפש השומע; וזה כי מפעולות המליכה לגורר את כחות הנפש ולהוליד בה
 ההתפעלות

ס ל ת ל מ ג ח ה

ההתפעלות הנרלה באמלעות ההרגשות המתרועעות אזה באחותה - ולמען חנין אמתת הענין הזה לריך להקדים לך הקורא הנעים! ענין איזה דרכים מדרכי הנפש, וזוה תעמוד על ההבדל שיש בין הדבור השכלי וההגדה הפשוטית, לדבור המליצי וההתפעלות. הטה אונך ושמע!

הבורא ית' אשר חנן את האדם דעה והשכל, ורלה שיקרב האדם תמיד לשלמותו ע"י ההכרות והבחינות שישג מן הדברים אשר חולה לו מסביב, ושיבינים לזולתו, נטע בנפשו שני כחות הפוכים להיות נעור בהם בלעדו על משעול הבחינה. והן השכל והדמיון, אשר לכל אחד מהם מדה מיוחדת ודרך מיוחד שישתמש בהם האדם להשיג מנוקשו.

(א) ה הפ ש ט ה וההגשמה (דיו חבסטרקוליקון אונד דיו פערזקניפיקוליקון), כי מדרך השכל להפשיט הלורה מהחומר ולהליגה ערומה לעיני הנפש, באופן שתשיג אותה בעין שישג החוש את הקמרים; נגד זה הדמיון יגשים את הלורה ויעשה ממנה גוף פועל או פעול הנופל תחת החוש.

(ב) הכללית והפרטית (דיו חלונגעווייכהייט אונד דיו אינדיווידוואליטעט), וזה שהשכל יקנץ הפרטים והאישים ויעלם אל השגה אחת כללית; לעומת זה הדמיון מתיר את אגודת הכלל ומראה את אישיו ופרטיו אחד אחד.

(ג) האחדות וההתדמות (דיו אירענטיטעט אונד דיו עהנליכקייט), וזה כי משפט השכל להשיג אמתת הדברים ע"י שינצין ההסכמה הפנימית שנין ליורי הנפש להדברים אשר חולה לה, וקצור ההשגות יחד ע"י הסנה והמסובב (קוויזולטיטעט); ולעומתו הדמיון יעמול לחפש ההסכמה החלונת שנין העיניים והשתתפותם יחד במקרים ולמדות דבר לדבר *).

הן

* חכמי המעטאפיזיק הרבו לדבר על חקי האחדות וההסכמה; והכלל העולה מדבריהם הוא, כי בהשגה אחת מקורית (אורבעגריין) וכללות השגות רבות ונקשרות יחד לזייר מהן משפט מה ולהוליד ממנו הקשים אמתיים, באופן שהשכל יעלה בהשכלתו מהמסובב לסנה ומסכנה ליסוד או עלם המליחות, ומסיסוד לסנה ראשונה, או סבת כל הסבות. ולזה הניחו גדר האמת בהסכמה, ר"ל הסכמה פנימית שנין הדברים, ושמו יסוד הסותר (דען זוטן דעס ווידערה שפרוכס) לאבן נוחן בהכרת האמת והשקר בבחינת העיוני, השלימות ורבלתי שלימות בבחינת המעשי, והטוב והרע בבחינת המדות. וכן הדמיון בהתפעלו מהמוזשים ומערך הטערפותם יחד יעלה ג"כ בהדרגה מסודרת ממסובבים לסבות ומעלולים לעלות, ע"י הכרת ההתדמות וההשתתפות שביניהם. ולזה יונח גדר הדמיון בהיופי והשלאה (דען טענען אונד ערהזבענען) שעלמותם הוא ג"כ הסכמת הפרטים המשתנים לאחדות כללי. ויסוד המחלף (דער קאנטרעסט) הוא אבן נוחן בהכרת הנאה והמגונה בבחינת החושים. על הידיעה הזאת נוסדו החקים במלאכות המליציות והמליירות (דיו רעדענדען אונד בירדענדען קינטטע). והנה בבאור העיניים האלה יבא לנו ההבדל האמתי שנין פעולות השכל לפעולות הדמיון; והוא (א) השכל ישיג עצמות הדבר, הדמיון לא יצייר כ"א המקרה וערך ההצטרפות. (ב) שלימות השכל באמתתו שלימות הדמיון כזבו. (ג) כל משפט שכלי הוא מוחלט כללי, ר"ל שהוא שיה לכל נפש בעלת שכל ישר, יהי מאיזה עס שיהי; התפעלות הדמיון הוא רק הסכמית ויהוסיח, ר"ל כי תשתנה בכל עס ועס לפי ערך ההרגשות ויחוסי בזמן והמקום ושאר מקרי יחוסיהם. (ד) עצמות הדבור השכלי הוא הרחבת הרבורים ובאידם ע"י מלות ויחוסים רבים, עצמות הדבור התפעלות הוא קוצר הדברים וחוק העיניים. (ה) מעלח

ס ל ח ל מ נ ה

הן אלה קלות דרכי הנפש אשר ידע המאכל להשתמש בהן מדי אלתו בנתיבות השכלה והבחינה, ומהן תסתעפנה תולדות נאמנות, ועליהן נשענים יסודות הלשון ודרכי ההקשה הידועות לבעלי הדקדוק וההגיון.

והנה כאשר עמדו אנשי המליכה על הדרכים האלה שנפשו, התחנמו להוליא מהן תועלויות רבות לעניניהם, והשתמשו במאמרי המשל והדמיון (טרופיטע רעדענאטרטען) רבי המין והמספר אשר אפס קליהם זכיר הנה. (א) מפעולת ההפשטה והגשמה שזכרנו הוליא עניני המשל בהתחלפות העלמיים במקרים, והסבות והפעולות אלה נאלה. והם: (א) השמוש בסבה הנראית תחת הסבה הנסתרת, כמו בועת אפך האכל לחם (בראשית ג'). (ב) השמוש בפעולה הנראית תחת הפעולה הנסתרת, כמו בערב ילין בכי (תהלים ל' ו'). (ג) השמוש ביסוד הנגלה תחת היסוד הנסתר, כמו אצוה את החרב והרגהם (עמוס ט' ד'). (ד) השמוש בהמסובב הנגלה תחת המסובב הנסתר, כמו וכחתו הרבותם לאחים וגו'. (ישעיהו ז' ד'). (ה) השמוש בפעולה הגשמיית תחת הפעולה הרוחנית, כמו לילה לכם מחוון וגו' (מיכה ג' ו'). וכן משל המשך נלכה והאור נישועה ודומיהם. (ו) השמוש בחארים גשמיים תחת חארים רוחניים, ומה כל תאר גשמי הנמלא בנתיב על ה' ית' ופעולותיו. (ז) השמוש בהתחלפות הזמנים, העבר נעתיך והעתיד נעבר. (ח) השמוש בהתחלפות הגופים והמינים הנסתר בנוכח והנוכח בנסתר, (עיין מיכה א' ב', ה' א', נחום א' י"א, הושע ה' ב'). (ט) השמוש בהדומם תחת החי (עיין הושע א' ב', חבקוק ב' י"א). (י) השמוש בהתחלפות המקרה בעצם, (עיין מיכה א' ה' ונאור שם, חבקוק א' ג', ב' ה').

(ב) מפעולת הכללית והפרטית שהנחנו למעלה הוליא ענין המליכה להשתמש בחלק מן הכלל, וזה נרואת המליך לדבר מדבר כולל פרטיים רבים, או יאחזו לפעמים באחד מן הפרטיים ההם הנכר ע"י עצמותו או ע"י מקרי תכונותיו ופעולותיו אשר יכוון אליהם בעלם וראשונה, ומה ידע השומע או הקורא להקיש על הכלל בלו. והנה הוא על מינים שונים. (א) בבחינת העצם לבד, כמו יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה (יואל ב' ט"ז), כסות דמעה את מוצח ה' (מלאכי ב' י"ג) ומה המין להשתמש בשם הסוגי, כמו מה נאנחה בהמה (יואל א' י"ט). (ב) בבחינת מקרה הפעולה כמו אפרים תחת ישראל, ירושלים תחת ארץ ישראל, וכן שמים וארץ במקום צבאיהם. (ג) בבחינת מקרה האיכות והתכונה, כמו צלמות המורה על כלל תכונת הב"ח אחר המות מלך המלך התומרי שבו: צרור החיים, המורה על כלל תכונת הנפש הנשאת אחר המות. (ד) בבחינת האנה כמו בית תחת אנשי הביח, ארץ, עיר, תחת יושביהם. (ה) בבחינת הכמות והמספר, להשתמש במספר קבוצ תחת אינו קבוצ, כמו מספר שבע, עשר הנהוג בדברי הנבואה. ומה המין השמוש במלת כל על חלק גדול מן הכלל, (עיין יואל ד' ב'). (ו) בבחינת מקרה א' מסגולות העצם, כמו בעל כנף, חומך שבט, מגיש מנחה ודומיהם. (ז) השמוש בשם עצם פרטי תחת שם כללי או סוגי על צד ההשאלה, וזה נהיות שהפרטי המיוחד

(ה) מעלת הדבור השכלי, הוא יתר באור, מעלת הדבור הדמיוני הוא יתר עו. (ו) השכל הוא קודם במעלה, הדמיון קודם בזמן. ויש לדבר עוד בענין האחרון הזה, ואין פה המקום להאריך. ונס' יסודות חלמוד אשר יעדנו להוליא לאור נרטיב הדבור בזה ונכנר התועלת היוצא לנו מהבחינה הזאת בעניני המנוח והסדר הלמוד הראוי.

ס ל ת ל מ ג ח ה

השיוחד ההוא כבר נודע שהוא בעל הסגולה המכוונת בעת מאת המדבר. ד"מ אס נקז אס שלמה למשל ולדמיון על החכמה בכללה.

(ג) מפעולת האחדות וההסכמה ילא לנעלי המליצה ענין המשל והדמיון אשר השתמשו בו באופנים שונים, לדבר מסגולת דבר א' ע"י תארים מיוחדים ודמויים מושגים כחזק או ידועים מוחלטים בטבע ובמלאכה, בצחינת ההתדמות וההלטרפות שיש בין הדומה להדבר הדומה אליו. וזה יליירו מושגי שכל בלורות ותמונות גופניות, עד שיתפעלו בנפש השומע ויהי' בידו להשיג כונת המליץ ולרדת לסקוף דעתו ולהגיד פתרון דבריו. והנה הנביאים ע"ה השתמשו במשלים ודמיונות כאלה לחזק את דבריהם ולעורר הלבבות. ואלו הן. (א) משל דמיוני (גוייכנים), והוא כאשר יעלה על לב הנביא או המליץ לדבר א' בלתי נודע סגולתו לדבר אחר הנודע כבר, אס בכמותו או באיכותו, כמו בכוכבי השמים לרוב, כרחוק מורח במערב, ודומיהם הרבה. (ב) משל מופתי (וישכח), והוא ברלות הנביא לעורר את שומעיו על ענין מה ולחזק בדמיונם את חוקף הענין הזה, יליג לעיניהם גדולת הדבר ההוא ע"י ספור מעשה מיוחד הנעשה לו או על ידו, עד אשר ידמה להם כאלו ראו בעיניהם ממש והשיגו הדבר הזה כחזק, בהיות כונת הנביא באמת שיהי' הדבר לאות ומופת על הענין המכוון מאתו, וזוה הענין הוא משל הזונה בהושע, והליכת ערום ויחף בישיע' ודומיהם (עיין באור הושע א'). (ד) משל טבעי, והוא לקיחת דבר ידוע מגדולו הטבע ונפלאותיו, למשל ודמיון על מקרה נורא אשר יבא הנביא ליעד על עמים ומדינות, וכן לתאר ע"כ הדמיון תכונה נפשית והרגשה פנימית במעשה הטבע הדומה אליה ביחוסה ובפעולתיה, כמו דמיון האימה בחשך, והגיל באור. (ה) משל מלאכותי, וזה אס ידמה הנביא תכונת הלב והתפעלויות לענין ידוע במלאכה, כמו משל הסתת היצר ופזויו במעשה האופה, בהחס התגורר ולישת הבצק עד אשר יחמץ, הגובר בהושע, וזה המין מהמשל יבאו בו לפעמים מאמרים נמשכים ומעשים שונים מאופני המלאכה הריא אשר כל ענין מהם מורה על ענין מיוחד מהנמשל המכוון בו. (ה) משל חיוני, לספר המראה אשר ראה הנביא בעין חזיונו וכיון בו על ענין מה הנסתר תחת כללותו, כמו מראות זכרי' ויחזקאל ודומיהם. וזוה המין מהמשל יבאו לפעמים ענינים שלא כיון בהם הנביא בעלם וראשונה, כ"א המה לבד ליפות המשל ולהשלימו (עיין באור זכריה א' ח'). (ו) משל חדותי, והוא מאמר סתום חד הרעיון, (עיין חנניק' ב' ו'). (ז) משל מוסרי (סענטענץ) והוא מאמר קצר כולל משפט וגדר כללי אשר ידע המליץ להפשיט מכמה פעולות נסיוניות, נמוסיות ומדותיות באדם, ולהכניס תחת גדר אחד, כדי ליסד עליו מוסר השכל מעורר המשגבה ומחזקה בנפש, כמו הגה עושלה לא ישרה בישו בו וגו' (חנניק' ב' ד' עיין באור אס).

והנה מכלעדי העינים שזכרנו עד הנה מסגולות המליצה אשר יבחר המליץ לעורר את כחות הנפש ולמשול ברעיוניה, בצחינת היותם כלס תולדות הדמיון ונאותים להכניס אותם בנפש המקבל, עור יש סנות ודרכים שונים בהנה ובהנה, מסתעפים מסגולת היופי שזכרנו למעלה, אשר השתמשו בהם הנביאים ע"ה במליצותיהם, להיותם עלולים להרכות ההתפעלות ולעשותה יותר גדולה וחזקה, כפי כורך הענין, ע"פ דרכי המליצה ההמה. והנה חזיר לך קצתם, והם (א) דרך ההעברה (וער חיבערגאנג), ר"ל להמשיך הרעיונות זה אחר זה ולהולידם זה מזה, באופן שיקל על השומע לנלוו החלקים המשתנים ע"י התאחדותם לכללי מיוחד בעור ההלטרכות וההתייחסות שבין חלק לחלק. ויש שהיג הנביא כיוון רקות בדבריו ויעשה רוח

בין הדברים, כי עוב אל האומע או אל הקורא להבין מעלמו את הענין הנסתר ולמלאות
 התקון. (ב) דרך ההדרגה (גרטרטטיקון), והוא שיעלה המליץ ברעיוניו תמיד מענין לענין
 אחר יותר גדול וחזק מן הראשון בן בנחיתת המאמרים כלם, בן בנחיתת חלקי מאמר א',
 והשמוע בזה הענין הוא אחת מעיקרי המליצה ומועיל מאד להגדיל ההתלהבות ואומץ הפעולה,
 ע"י שהמליץ עולה ממדרגה למדרגה, ע"י מעלין בקדש ואין מורידין. (ג) דרך ההפליגה
 (היפערבעז), ר"ל להפליג הענין ולהגדילו יותר ממה שהוא באמת (בעין הגוזמא בדח"זל).
 (ד) דרך היתרון (פועןפאטאזוס), והוא אם כפילת הענין במלות שונות אם כפילת המלות והתיבות
 בעלמך, להעמיד פעול אחר פעול או להכפיל הכוונות, אם להוסיף אות אחד, בעין הוספת
 אות האמנותיו. (ה) דרך החסרון (עליפויס), והוא אם לקצר במלות ויחוסים, אם לחסר תיבה
 אחת בהיות שיסמוך על השומע להבין מעניו. (ו) דרך ההצטרפות, ר"ל לזרף המאמרים
 יחד, אם בנחיתת השמע לעשותם לשון נופל על לשון (פארקנאפאזיע), אם בנחיתת ההננה
 להיות מאמר אחד מתנגד בעניו למאמר שני הבא אחריו (פאנטיטהענע). (ז) דרך ההשמטה,
 ר"ל לשמש במלה אחת לשני חלקי המאמר, באופן שתמשוך עלמה ואחרת עמה, ומזה המין
 ג"כ השמוש במילי דמשתמעי לתרי אפי. (ח) דרך הסרום (אינווערזיקון), והוא להפוך נתוח
 המאמר ולעזוב הסדר ההגיוני בנושא ונשא. (ט) דרך השאלה, והוא לשאול על דבר הנודע כבר
 כאלו לא נודע לו, כמו מי פשע יעקב הלא שומרון (מיכה א' ה'), ומזה המין ג"כ ענין
 המאמר הוכחי בשאלה ותשובה, דוגמתו תמלא בס' מלאכי. (י) דרך הנתוח (ריטהזוס) לנתח
 המאמרים ע"י שווי הדלתות כמעט בכמות ארנס, ולעשות ערך נודותם במשקל דומה, כדי
 להעיר און השומע ולהוליד נעימות בחוש השמע. ויש בענין הזה דרכים שונים, תמלאם
 בהקדמה ראשונה לספר זמירות ישראל.

הקדמה שניה

מידיעת הענינים הנופלים בזה הספר בפרט.

אחרי מה שהקדמנו עד הנה מענין הנבואה בכלל, ובא לחקור בפרטית אחרי ידיעת
 הענינים הנוגעים בהספר שלפנינו. והם (א) מיני הנבואה הנמלאים בספרי תרי עשר,
 (ב) שמות הנבואה הנרשמים בהתחלות ספריהם, (ג) ימי נבואות הנביאים, (ד) אופן מחלקות
 נבואותיהם וסגנון כל א' וא', (ה) כותבי הספר ומאספיו מי היו.

א מיני הנבואה.

נבואת הנביאים הנכללת בספרי תרי עשר נחלקת לכמה מינים נבדלי' במתכונת איכותם
 ומהותם, ואלו הן. (א) התודעות הנבואה, זו יודיע הנביא אמתת פנת הנבואה והמדע
 האלהי בהגדת העתידות, לדעת כי ידבר אלהים את האדם ועלתו יודיענו, כנזכר בנתוח
 (עמוס ג' ז') כילא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים. (ב) דבר,
 מוסר ותוכחה, כונתם לעורר את לב בני האדם על גודל פשעם ומרים נגד ה', למען
 יתעוררו לתשובה. ומה יפה אמר הרד"א ז"ל בזה הענין: כי מראה הנבואה היה כמראה
 מלועשת, שכל המקתבל בה יראה מומיו ויסיור מעל פניו. (ג) יעודי עונש, כונתם

סלח למנחה

ליעד הזקרים הרעים המעוֹתֵדִי לְבַא עֲלֵיהֶם וְהַאֲחֻזִים נִעְקֵב הַחַטָּאִים וְהַפְּשָׁעִים. (ד) הַשְׁתַּפְּכוּת
הַנִּפְשָׁה בַת פִּלְהָ וְתַחֲנֵה אֶל ה' בַּעֲבוּר עִם יִשְׂרָאֵל שִׁמְלֵטִים מִן הָרַע. (ה) קִינָה וְהַסְפָּד
עַל אֲבִדוֹן הַטּוֹבָה וְאִפְסֵת הַבְּזִיוֹן וְהַאֲמוּנָה מִנֵּי אֲדָם. (ו) דְּבָרֵי נַחֲמִים, לַחֲזֹק אֶת
בְּטַחֲוֹן הַלְדִיקִים וְתַקִּיתִם לֹאֵל יִת' הַמַּטִּיב לָהֶם עֵת יִשׁוּבוּ אֵלָיו. (ז) הַלֵּל וְתוֹדָה לְאֲדוֹן
הַכֵּל, עַל הַיְשׁוּעָה הַנִּרְאִית לַעֲיִן חֲזִיוֹנוֹ שֶׁתִּבְחַא בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים. (ח) קוֹל רִנָּה וְקִרְיָאֵת
נִלְחָוֹן, אִם לַעֲוֹרֵר הַנִּקְמָה וְהַגְּבוּרָה בַּמִּלְחָמָה נֶגַד הָאוֹיֵב, אוֹ לַשְּׂפֹךְ שִׁמְחַת נַפְשָׁם וְהַתַּפְּעוּלוֹת
לְבָבָם אֲחֲרֵי הַנְּלַחֲוֹן. (ט) סְפֹרֵת כּוֹנֵת עֵת הַיְשׁוּעָה, כּוֹנֵתִים לְסַפֵּר עֲיִין הַטּוֹב וְהַשְּׁלוֹם
שֶׁהָיוּ אוֹ בְּאַרְץ, וְמַהוֹת הַשְּׂפַע שִׁתְּרָבָה עַל יוֹשְׁבֵיהָ. (י) יַעֲוֹד הַכִּרְתָּ הָאֵל, כּוֹנֵמוֹ
לְהַשְׂרִישׁ בְּלִבָּנוֹ הַתַּקְוָה וְהַתְּחִלָּתָ שֶׁיִּבְא עֵת שֶׁכֵּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לְמַקְטַנִּם וְעַד גְּדוּלָם יִדְעוּ אֶת ה'
מִדּוֹתָיו הַנִּשְׁגָבוֹת וַיַּעֲבְדוּהוּ שֶׁכֵּס א'. וַיֵּשׁ עוֹד כְּהֵנָּה וְכֵהֵנָּה מֵיָמִים רַבִּים הַנִּכְלָלִים בְּדַבְּרֵי
הַנְּבוּאוֹת שֶׁלְפָנָיו, אֲךָ אֲנַחְנוּ הָעֵרַנוּ לְבַד עַל הַקּוֹגִים הָרָאשִׁים, וְבִיד הַמַּשְׁכִּיל לְהַבִּין מִדַּעְתּוֹ
אֶת הַחֲלָקִים הַקְּטָנִים הַנִּכְלָלִים בְּאִיכוֹתָם לְמִינֵיהֶם.

ב שמות הנבואה.

הנה חז"ל מנו (בראשית רבה) עשר לשונות של נבואה, והן, נבואה, חזון, הטפה, דבור, אצירה, לווי, מאש, משל, חידה, מליצה. הנה הם ז"ל כוונו בזה להורות כי עשר לשונות האלה הנמלאים בספרי תנ"ך, הנה נרדפים בענייניהם, וכולם מורים על הגדה נבואית הנבאה מאת ה' ית' לנביא; וכמו שסיימו שם חז"ל: ואיזו קשה שכולן חזות שנאמר חזות קשה הגד לי וגו'. אמנם אנחנו עלינו לבאר שמות הנבוא' הנזכר' בראש כל ספר וספר, ולחקו' אחרי החלוף הנמלא בלשונותיהם שיש מן הראוי לעמוד ולהתבונן בהם. ואחרי העיון היטב נמלא שהמה מתבארים על פי הסבות הד' אשר הערנו עליהם בהקדמה ראשונה, כי לפיהן נוכל לבא עד תכונתם ולמכוא הבדל הוראותיהם, כי המה הולכים על ארבעת רבעיהן, כפי מה שרצה הכתוב לכוון על ענין וענין מהן, וכמו שנבאר.

(א) דבר ה'. אין ספק כי היא המליצה היותר עצמית ובללית לנבואה, אחרי כי נמלאת המליצה הזאת ממש בדברי כל אחד מהנביאים. ענינה השפעת הכח בנפש הנביא להבין ולהכיר הענין הנשגב אשר רצתה חבמתו ית' להעלות בהשגתו. וכמו שבאר הרב המליץ מהו' נפתלי הירץ וויזל נ"ע בבאורו לס' ויקרא (א' א') "שכל דבור בכת השכל", כונת דבריו, שכל לשון דבור לא לבד בצנינת המשך התיבות וסימני המבטא אשר הונחו על רעיוני האדם, כ"א ביותר בצנינת תוכן הענינים ועומק הדברים המושגים בשכל; ולזה כונת המליצה ההיא בכל מקום על כללות הנבואה הנמשכת ממנה, אין הבדל בין שתהי' ע"י התקשרות המאמרים, ובין שהיא ע"י מראה וחזיון. ובצנינה הזאת נמלא הסעל דְּבַר מְחוּבֵר עִם בִּינָתָם כְּמוֹ תְּחִלָּתָ דְּבַר ה' בהושע (הושע א' ב') להורות על השפעת הנבואה בנפש הנביא להבין עומק הענין והמכוון בו. ומזה הענין הוא ג"כ מליצת רוח ה', אשרו רוח, ומורה על התפשטות הכח הנשגב בנפש המקבל השפע בלי הגבלת מקום וזמן ואולם אנכי מלאתי כח את רוח ה' (מיכה ג' ח'). ובהיות כי ענין מליצה זו על השפעת הנבואה, לכן מחוכרת תמיד עם השם, כי הוא הנותן והמשפיע. הנה ענין מליצת דבריה' יבא בצנינת הסבה השועלת בנבואה שזכרנו למעלה (הקדמה ראשונה) שהיא ההשפעה האלהית.

ס ל ת ל מ נ ח ה

ח

(כ) חוון או חויון ונפעל חוח. טעם התיבה לדעת הרב המורה (ס"ר ד' ה') השגת הנבואה הבלתי שלימה. ולפ"ז תהי' למטה במדרגה ממליכת דבר ה' הקודם. ואולם אחרי כי מלאנו דבר ה' אשר היה אל מיכה הסורשתי וגו' אשר חוח, גם נמלאת המליכה ההיא בגדולי הנביאים כמו ישעי' מיכה ודומיהם, לכן נראה לע"ד, כי אף אם בודאי הוראת ענינה על השגה חזונית כנפש הנביא אשר מחזה שדי יחזה, מ"מ אין הענין הזה מלד קיכר השגת הנביא, כ"א בבחינת השתמש הנביא במליכות חזוניות וכורות דמיוניות מורות על דברים עתידיים. ובהיות שכונת המליכה על הנביא מקבל השפע ומליכה מן הכח אל הפועל, לכן נמלאת תמיד מקוארת וסמוכה אל הנביא, לא אל השם, כמו חזון ישעי', חזון עובדי'. הנה הוראת מליכת חזון תפול בבחינת הסבה הצורית בנבואה שנארנו למעלה.

(ג) משא. ענין התיבה לפי גזרתה (כי שרשה נשא) התנשאות הדבור על פיו, להעתיק הענין הנראה מרעיון המדבר אל רעיון שומעיו, ויאות לזה התרגום בל"א (פֶּאָרְטֶרְטֶג). אמנם לא יתכן טעם זה לכל הנבואות שנמלא שם משא בראשם, כ"א לנד בנבואו סמוך למלות דבר ה' או למלות אשר חזה, כי אז בודאי הכונה, הלעת הדבור או החזון לאזני שומעיו. ואולם בהתקשר מלת משא עם האדם או המדינה אשר עליהם נשא הנביא את נבואתו כמו משא נינוה (נחום א' א') משא בבל (ישעי' י"ג א') ודומיהם, אזי נכלל גם בו ענין סבל ומעמם, ר"ל נשיאות חזות קשה והטלת הסורענות על האומה אשר נאמרה עליה, וכת"י מטול פרענותי, ובאלו מלת משא תורה על נושא הנבואה. הנה א"כ הוראת מלת משא מורכבת מנ' ענינים (א) מבחינת המדבר היודע להביע דבריו לפני שומעיו, וזה הוא מלד הסבה החומרית שבנבואה, (ב) מבחינת הענין המדובר בנבואת הנביא על נושא זולתו, והוא מלד הסבה התכליתית בנבואה.

(ד) דברי הנביא, הנה מלאנו ב' פעמים שתהי' התגלת הנבואה בלשון דברי, בהתיחס הדברים להנביא בעלמו. (א) דברי ירמיהו, (ב) דברי עמוס. והסנה בזה, כמו שנתב הרדי"א ז"ל, וז"ל שבעבור שנספר עמוס ונספר ירמיהו, מלבד ספורי הנבואות שנבאו אותם הנביאי', באו שם ג"כ עניני אותם הנביאים וקורותיהם בעלמם, כי ירמיהו ספר הרבה מענינו וממה שקרה לו עם המלך והנהגים והשרים וכו', וכן עמוס יספר מה שקרה לו עם אמציה בן בית אל, לכן מזאת הבחינה מיוחסים הדברים להנביאים בעלמם, עכ"ל. ובבחינה הזאת תהי' המליכה מלד הסבה החומרית שבנבואה שנארנו ענינה בהקודם (הקדמה ראשונה).

ג משך ימי נבואת הנביאים.

סדרן של נביאי תרי עשר כפי הנמלא בספרים השדויקים שלנו הוא: הושע, יואל, עמוס, עובדיה, יונה, מיכה, נחום, חבקוק, צפניה, חגי, זכריה, מלאכי. ונדבר על כל אחד מהן בפרט.

(א) הושע בן בארי. לפי דעת הש"ס (מגילה ט"ו) כ"מ שהוכר אבי הנביא, האב ג"כ נביא, הנה בארי זה נביא היה. ולדעת פסיקתא (ילקוט הושע תקי"ו) וספרי (פ' וזאת הנרנה) הוא הנוכר בד"ה (א' ה' ו') בארי בנו אשר הגלה חגלת פלאהר מלך אשור הוא נשיא לראובני. ואיתא ברנה (פ' ויקרא) ובי יאמרו אליכם דרשו אל האזנות וגו' אמר ר' סימון שני דברים נתנבא בארי ולא היה בו כדי ספר ונטעלו בישעי'.

ס ל ת ל מ נ ח ה

משך ימי נבואתו הודיענו הכתוב בלשון (הושע א' א') דבר ה' וגו' בימי עוזיה ויחם אתו יחזקיה מלכי יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל. וע"כ לא נוכל לאמר שהתנבא מתזלת מלכות עוזיה עד סוף ימי יחזקיה, שא"כ ה' משך נבואתו כמו קי"ג שנים רכופים, וזה רחוק מאד, וביותר לפי הש"ס (פסחים פ"ו) שכבר נתחלת דבר ה' קראתו השם זקן ע"ש. ומה גם לפי מה שהנבואה למעלה שאביו היה מבני הגולה אשר הגלה פלאסר בימי סקז בן רמליהו. ומתחלת ימי עוזיה עד סוף ימי יחזקיהו קי"ג שנים, ביכד? עוזיהו הוא עזריה מלך נ"ב שנים, יותם ט"ז, הרי ס"ח; אחז ט"ז הרי פ"ד; יחזקיהו כ"ט, הרי קי"ג. גם זה רחוק לאמר שנבא מתחלת ימי עוזיהו עד תחלת יחזקיהו שיהי' כמו פ"ה שנים. אמנם לא נוכל לאמור ג"כ שנבא מסוף עוזיהו עד תחלת ימי יחזקיהו, הלא הכתוב אומר: בימי ירבעם מ"י ובסוף עוזיה כבר מת ירבעם כמו שנבא להלן. ואולם אם נחשוב מסוף ימי ירבעם עד תחלת יחזקיהו, ונאמנים עלינו דברי רד"ק (מלכים ב' ט"ו א') שמה שמנה הכתוב שם בשנת כ"ז לירבעם מלך עוזיה, לסוף ימי מלכות ירבעם הוא מונה, שהוא י"ד שנים לתחלת מלכותו (עיין שם שדבריו דברי טעם הם) וא"כ מת ירבעם לערך בשנת כ"ה או כ"ו לעזריה, מעתה אם נחשוב כ"ה דעוזיה הנשארים, וי"ו דיותם וי"ו דאחז, וא' מיחזקיהו, הרי לערך כ"ח או כ"ט שנים שנבא נבואה זו. וזה הנכון בעינינו.

ובזה הותרה שאלת המפרשים: מדוע חזר ומנה הכתוב, בימי ירבעם מ"י, אחרי שכבר חשב בימי עוזיהו מלך יהודה, הלא שני אלה בזמן א' היו, ואם מלכי ישראל קחשיב, למה לא חשב ג"כ שאר מלכי ישראל כמו סקז, שלום וכו' אשר מלכו בימי ארבעה מלכי יהודה הנזכרים, כי בכונה חשב ירבעם, למען לא נטעה לאמר כי מסוף ימי עוזיהו עד תחלת יחזקיהו נבא כי בסוף עוזיהו כבר מת ירבעם כמו שזכרנו. ולא נוכל לאמר ג"כ בתחלת ירבעם, שא"כ ה' כריך לחשוב ג"כ מלכי יהודה כמו אמליה שמלך בתחלתו, גם לפ"ז יהי' משך נבואתו כמו כ"ט שנים וזה רחוק כנ"ל. אע"כ מסוף ימי ירבעם נחשוב וכמו שאמרנו ודוק.

(ב) יואל בן שהואל, לפי דעת רבותינו (ילקוט) יואל זה בן שמואל הנביא היה ונקרא שמואל שפחה לאל בתפלתו כמ"ש וישאבו מים וגו' ע"ש. ולדעתנו אין בונתם שהי' בן שמואל ממש, הלא מלאנו שגנה הכתוב בני שמואל כמו שאמר בניך לא הלכו בדרכיך, וכמו שהעיר הרד"א ז"ל, אבל דעתם בזה שהי' מבני נביאים ראשונים, כידוע (עיין ילקוט פ') ששמואל הקים בית המדרש לנביאים, והיולא מבית מדרשו נקרא בנו (עיין מה שכתב הרב ר' יואל ברי"ל נ"ע בהקדמה שניי' לש' זמירות ישראל), לכן אמרו דרך נחות שהי' בן שמואל הנביא, כלומר מבני נביאים ראשונים. והנה לדעת ס"ע יואל נחום חבקוק בימי מנשה נבאו (ובילקוט נחום לא מנה כ"ח נחום חבקוק ע"ש) ולפי שלא הי' מנשה באר לא נקרא על שמו. אולם לדעת קצת נבואה זו נאמרה בימי יהורם בן אחאב, כי בימיו אמר אלישע: כי קרא ה' לרעב וגו' וגם בא אל הארץ שבע שנים (מלכים ב' ח' א') ד' שנים היו ארבעה מיני ארבה וגו' שנים הגשמים נעלמים. ובאמת נבונים המה דברי אלה, כי לדעת ר' משה הכהן כל הנבואה מפ' ג' עד סוף הס' על ימי יהושפט היתה (עיין באור יואל ג' א'). ואף לדעת שאר המפרשים שעל העתיד נאמרה, מ"מ אחרי שתפס הנביא שם עמק יהושפט (הוא הנזכר בד"ה בשם עמק הכרבה כי שם נרכו ה' על הללפת יהושפט), נראה שבימיו נבא, ונשא שם זה על שפתיו להיות

ס ל ת ל מ נ ח ה

ט

להיות לאות ולמופת על הנא, ויהושפט ויהורם בזמן א' היו וכן פוא דעת רש"י בתענית (ד' ה' ע"א) שעל הרעב הידוע בימי יהורם נבא.

(ג) עמום אשר הי' בנוקדים מתקוע, לפי הכתוב (עמוס א' א') נבא בימי עוויוח מלך יהודה ובימי ירבעם מ"י שנתיים לפני הרעש, והוא הרעש הנזכר בזכריה (י"ד ה') אשר הי' בימי עוויה, אמנם בא-זה זמן מימיו היה, זאת נעלמה מאתנו, ואנו אין לנו אלא מה שנאמר בקבלה, שהי' ביום שנלטרע עוויה בהקרינו לפני מזבח ה' להקטיר (ד"ה ב' כ"ז י"ט) (זה מסכים עם הנאמר ביוסיפון לרומיים פ' ט'), (עיין מאור עינים ח' א' ואבות דר' נתן פ"ט ובאור עמוס א' א'), ולפי דבריהם עוויה נתנגע בשנת כ"ז למלכותו וממנו עד יום מותו שהי' בשנת כ"ב למלכותו הן כ"ה שנים, א"כ משך ימי נביא זה כ"ה שנים (עיין מועד קטן ט' ע"ב בתוספות שם ובד"ר ישע"י ז' ח'). אמנם דבריהם נפלאים מאד בעינינו, איך יתכן לאמר שנתנגע בשנת כ"ז למלכותו, הלא בפירושו נאמר (מלכים ב' ט"ו ה', ד"ה ב' כ"ו כ"א) וינגע ה' את המלך וגו' ויחתם בן המלך על הבית שופט אה עם הארץ, ויחתם זה הי' אחרי מיתת אביו בתחלת מלכותו כ"ה שנים (שם שם ל"ג), א"כ לפי דבריהם ז"ל בנטן אמו שרה את עמו? — ודומק לומר שלא בתחלת ימי לרעתו שפט יוחס, כ"א בעת גדלו, כי זה הוא נגד משמעות הכתוב. ואולם בלא זה כבר העיר הרד"ק ז"ל שאלות רבות על דבריהם ובעבור אלה פנה מדרכיהם ויבאר הכתוב בדרך אחר כמו שהבאנו אלל הושע ע"ש. ולפי דבריו חי עוויה עוד אחרי מיתת ירבעם כ"ה שנים, ובזמן הזה גדל יוחס, וא"כ ימי לרעת עוויה היו אחרי מיתת ירבעם (עיין באור עמוס א' א'). ובאמת נלחזו חז"ל בזה בעבור מאמר ישע"י (ז' ח') ובעוד ששים וחמש שנה יחת אשרים מעש (עיין רש"י שם ותוס' מ"ק ט' ע"ב). אמנם כבר הביא רד"ק שם משנן אחר, ולדעתו החשבון הזה מתחיל מי"ז לירבעם ע"ש. ומי"ז לירבעם עד מיתת עוויה ס"ב שנים (לפי פי' הרד"ק במלכים שהבאנו אלל הושע) וזה היה משך ימי נבואת הנביא הזה. וא"כ התבאר איזה שנים קודם הושע (לפי דעתנו למעלה). ואם ישאל הקור': הלא זה יהיה ג"כ נגד דעת רבותינו ז"ל (פסחים פ"ד), שתחלת דבר ה' בהושע ע"ש? עיין בדברי הרד"א בהקדמתו לישעיה.

(ד) עובדיה. שלשה פעמים מלאנו שם זה בכתובים, (א) בעת אחזב (מלכים א' י"ח ג') (ב) בזמן יהושפט (ד"ה ב' י"ז ז'), (ג) בימי יואש (ד"ה ב' ל"ד י"ב); לא נדע על נכון מי מחלה הוא הנביא שלפנינו. קלת אמרו שהוא הנזכר בזמן יואש, שרוב נבואתו הית' על אדום, כמו ש בא ירמיה אשר היה בעת יואש באותו סגנון ממש בשנת ד' ליהויקם בן יואש (עיין ירמיה מ"ט י"ד). אולם אנתנו לא נוכל להשען על ראיות רופפות כאלה ואין לנו לזוז מדברי חז"ל, וז"ל (סנהדרין דף ל"ט) אמר הקב"ה יבא עובדיה שדר בין שני רשעים אחזב ואזבל ולא למד ממעשיהם ויפרע מעשו הרשע שדר בין שני לדיקים יחזק ורנקה ולא למד ממעשיהם. אחרים מקצתה תלמידו של ר"מ אומר עובדיה גר אדומי היה, והיינו דאמרי אינשי מיניה ובי אבא ניוז ביה נרגא. ובתנחומ' אמרו אמר לו הקדוש ברוך הוא לאליפו אתה הוכחת את עבדי חיוז בחזון שנאמר בשעפים בחזון לילה אני מעמיד ממך בן נביא שיפרע מבית אביך בחזון שנאמר חזון עובדיה ע"כ. היולא מדבריהם שהיה בעת אחזב והי' גר אדומי מיוצאי סללי אליפו רע חיוז. ומה שהעי' הראב"ע ע"ז, כבר התיר הרד"א ז"ל, (עיין באור עובדיה א' א').

ס ל ת ל מ נ ח ה

(ה) יונה בן אמתי. במלכים (ב' י"ד כ"ה) כתוב: הוא (ירבעם) השיב גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה כדבר ה' אלהי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא אשר מגת החסר. וגרסינן בילקוט בשם הירושלמי, על ר' יוחנן ודרש יונה בן אמתי מאשר, בן כרפת שנלכדה אליהו והוא אשר החי' אותו אליה. על ר' יוחנן ודרש יונה מזבולון היה דכתיב (יהושע י"ט) וישול הנורל לבני זבולון וגו' ומשם. חסר גחה וכתיב יונה אשר מגת החסר אמר ר' לוי יפה למדנו ר"י אמו מאשר ואביו מזבולון ע"כ. היולא מדנריהם שיונה היה בימי ירבעם, אמנם לט"ז קשה על הא דגרסינן (כ"ב י"ד, פסחים ל"ח) ארבעה נתנבאו בפרק אחד הושע עמוס ישעיה מיכה ע"ס, מדוע לא מנה גם כן יונה שנבא ג"כ עם שלשה הראשונים? ואולם לפי מה שאמרנו למעלה (במשך ימי הושע ועמוס) שהושע ועמוס לא נבאו בתחל' ימי ירבעם וכוון הוא, כי באמת מוכח מעמוס (ו', ח' ב' י"ד) שנבא אחרי שהשיב ירבעם חמת ודמשק לישראל, ויונה נבא קודם שהשיב כמו שמוכח מהכתוב שהנבאו למעלה, א"כ כבר פסקה נבואת יונה בעת הושע ועמוס, או שמת בזמן הזה או שקברה נבואתו מטעם הנזכר במכילתא וז"ל יונה תבע כבוד הנן ולא כבוד האב, מה כתיב ב'י? והי דבר ה' אל יונה בן אמתי שנית, שנית דבר עמו ולא שלישי. והנה לדעת רש"י ורד"ק (מלכים ב' ט') והוא מגמרא דסנהדרין נביא זה כבר היה בימי יהוא בן נמשי בעת אלישע הנביא ובזאת שבע ליהוא מלך יואש מלך יהודה והוא מלך ארבעים שנה, הרי מ"ז, ובזאת ט"ו לאמליה מלך ירבעם הרי ס"ב, ובאותן הימי' פסקה נבואתו כמו שאמרנו; וא"כ מעשה ניונה זה ג"כ נאותו זמן היה קודם שנבא פול מלך אשור על הארץ (מלכים ב' ט"ו י"ט) אשר ע"כ הניא דוגמא ממנו. בימים ההמה יגדל מלך אשור הלך וגדול עד שהיו רוב מלכי ארץ עבדים למלך אשור כמ"ס (מ"ב י"ז כ"ד) ויבא מלך אשור מבבל ומכותא וגו' וכתיב (שם י"ט) אאנם החריבו מלכי אשור וגו' עד שנת נבוכדנאצר וכנג כל הארצות כנודע מדברי חז"ל (מגילה י"א) ומדברי הימים להעמים.

(ו) מיכה המור שתי. הנה לפי דעת קל"ת מיכה זה הוא הנזכר במלכים א' (כ"ב ח') בשם מיכיהו בן ימלא, והמזיקי דבריהם בזה שגם נביא זה פתח דבריו לאשר שמעו עינים בלבם, כמו שאמר בן ימלא באותו סיגון (שם). אמנם איך יהיה זה, אחרי שבמיכה המורשתי נאמר אשר הזה בימי יוחס וגו', הלא בן ימלא הי' בעת יהושפט אשר חיה ק' שנה קודם יוחס? ע"כ נרא' באמת כי הוא הנזכר בירמיהו (כ"ו י"ח) כמיכה המורשתי אשר היה נביא בימי יחזקיהו מלך יהודה וגו'. ומה שאמר בימי יחזקיהו, אין בונתו שרק בימי יחזקיהו נבא, כ"א הטובה, שנבואה זו, ציון שדה החדש וגו', נאמרה בימיו, והנה לא נוכל לאמ' ג"כ שנבא כל ימי יחזקיהו, אחרי שמלך זה הכין לבנו לה' אלהי דוד, בו נעש והרין כל נמות בעל, ואיך אמר מיכה ומי באות יחד' חלא ירושלים? והנזון יראה שכל דברי מיכה אינם נאותים על מלך ועם יחזקיהו ועמו. לכן נראה שנבא רק עד י"ד למלכותו קודם בוא סנחריב, כי מעת ההיא והלאה היה גם עמו שלם עם אלהי ישראל. והנה מימי יוחס עד י"ד לחזקיהו מ"ו שנים היו ודוק.

(ז) נחום. גם הוא גם הכותב יכסה דורו, אך את זאת ראינו שנבא על מפלת ניונה. אמנם נבא על מפלה ראשונה של העיר הזאת כמו שיוורו קל"ת הכתובים, הנה זאת היתה בימי סארדינאפל מ"י ארנאבעס המדי ובעליזעס הבבלי, ולפ"ז הנביא היה בדור הושע (עיין באור הושע י' י"ד). ואולם מנבואתו נראה שתי אחרי שעס אשור הניקו את ישראל (נחום ח' ט' י"ח) וכבר נשבת על ידם הוד ישראל ויהודה (שם ב' ג') וגם אחרי שהשתדלו מכרים לעזרת כואיס ולא

ס ל ת ל מ נ ח ה

י

ולא הועיל למו ונעזבו לאושל אחר (שם ג' ח'), לכן נאמנו דברי בעל ס"ע שחוס בימי מנשה התנבא. וא"כ נבואותיו נאמרו על מפלה שנייה של ניגוה על ידי נ"ג בימי יהויקים, וכמו ששינו (מגילה ט"ו) בשנה ראשונה כבש נבוה. גם אחרי שהכתוב יבנהו בשם האלקושי, ועיר הזאת עוד היום באזור (עיין הקדמה שליטת ובאור נחום א' א'), ראינו שחי אחרי גלות ישראל מארצם על ידי שלמנאסר מלך אשור. יותר אין לנו לדעת ממנו עד עמוד הכהן באורים ותומים.

(ח) חבקוק. לדעת יוסיפון בן גוריון נבוא זה היה בימי דניאל, כי ז"ל: „עת אשר הורד „דניאל צבור האריות, חבקוק הנביא היה בארץ יהודה, בא מקיירו לפנות ערב עת בא „השמש ויכרה כרה לקבורי' והוא נשא את ארוחתם בידו לפנים לאכול, והנה דבר ה' אלי לאמר „הילך את הארוחה הזאת אל עבדי דניאל אשר בארץ כשדים אל בור האריות אשר הורידוהו „שמה. ויאמר אלה אלהי! מי יוליכני שמה ורחוק ממני הדרך, והנה מלאך נשאו בליטת „ראשו והארוחה בידו ויניחהו אל תוך הבור ויאכל וישת עמו. וישארו המלאך וישבהו אל „מקומו אשר נשאו משם בערם בלו הקולרים לאכול.“ ע"כ. והנה מנבואותיו נראה שהיה קרוב לאותן הימים שהחלו הכשדים לקנות את ישראל וכבר התגברו בימיו מאד על יתר העמים. (עיין באור חבקוק א' א'). וכמו שאמר כי פועל פועל בימיכם וגו' (שם י"ב); ולזה איננו רחוק שהיה עדן בימי דניאל. אמנם לפי דעת ס"ע היה בימי מנשה, אשר מלך יותר מל' שנים לפני נבוכדנאצר, ומעשה דניאל הי' אחר ע' שנים אל נבוכדנאצר, ולדעת חז"ל היה בן השונמית אשר החיה אלישע. הלגנו לפיך קורא אהוב! דעות כלם, ואתה בחר לך את אשר תחפץ, כי אין בידינו להכריע.

(ט) צפניה בן מושי בן גדליה בן אמריה בן חזקיהו. לדעת קצת חזקיהו זה הוא יחזקיהו המלך. ורבים טענו על זה לאמר: הלא מחזקיהו עד יואש נמנו רק ג' דורות במלכים ובד"הי והכתוב מנה פה ארבע? גם לא מלאנו שלחוקיה יהיה בן אחר זולת מנשה? הגם באמת אין זו תפיסה כ"כ, ואין להאריך בזה כי יהיה איך שיהיה בודאי היה מגדולי היחס, אחרי שיחסו הכתוב בו. וכן גרסינן בילקוט והוא מגמ' דמגילה ט"ו) אשר עולא כל ששמו ואם אנו מפורש בנבואתו בידוע שהוא נביא בן נביא, כל ששמו ואם עירו מפורש בנביאים בידוע שהי' מאותו העיר, שמו ולא שם עיר בידוע שהיה מירושלים, במתניתא חני כל שמעיו סתומים ואם אבותיו סתומים ופרע לך הכתוב באחד מהם לשבח כגון דבר ה' היה אל לפניו וגו' בידוע שהיה לדיק בן לדיק וכו' ע"כ. והנה הכתוב הודיענו שהיה בימי יואש, וא"כ התנבא עמו ירמיה בשנת שלש עשרה למלך יאשיהו, וחולדה הנביאה בשנת י"ח למלכותו (מלכים ב' כ"ב), ואמרו בפסיקתא רבתי בשניה נבא בשוקים, ירמיה בבתי מדרשות, וחולדה אלל נאים. וממה שאמר (פסוק ד') אז שאר הבעל, נראה שנבא אחרי אשר בער יאשיה את כמות הבעל, וזאת היתה ב"ב לעלמותו. (עיין באור א' א').

(י) חגי. לפי הקבלה היה מאנשי כנסת הגדולה. ובראש ספרו הודיענו שנבא בשנת שתיים לדריוש המלך בחדש השני ביום אחד לחדש. ודריוש הזה הוא לפי דעת בעל טמח דוד (חלק ראשון) דריוש השני, והוא המלך השלישי במלכות פרס הכללי, כי כורש המלך הראשון מלך בשנת ש"ץ (לאלף הרביעי), אחריו אחשורוש שנת של"ב, ואחריו דריוש בן אחשורוש (ולדעת ויקרא רבה בנו של אסתר) שנת ת"י. ואולם לפי דעת בעל מאור עינים (פרק ל"ד)

ס ל ת ל מ נ ח ה

היה מלך הרביעי במלכות פרס הכללי, (א) נורז הפרסי, מלך שלשים שנה. (ב) קאמבזוס שמונה שנים. (ג) שני האחים מאגי ארבע חדשים. (ד) דריוש שלשים ושש שנים. ובשנת שנים שב זרובבל לבנות ההיכל ונשלם בשנה הששית לו, כי אף אם כבר החלו בשנה אחת לכורש, הנה הכרים עבדוהו ארבעים שנה. ויש דיעו' מדעות שונות. (עיין למח דוד חלק ב', ובש' מאור עינים, והקדמת מגילת אסתר להמכסר ר' אהרן האללי). יהיה איך שיהיה, נביא זה התנבא לסוף ע' שנה של גלות בבל, ולפי שנבעל הבנין כמה שני', בא הנביא לזרם ולעוררם. (יא) זכריה בן ברכיה בן עדו הנביא, גם זה היה, לפי הקבלה, מאנשי בנסת הגדולה, גם הוא התנבא באותן הימים שנבא חגי, כנאמר בראש ספרו בחדש השמיני בשנת ששים לד'ריוש וגו'. ואחרי התייחס פה אחרי אבי אביו עדו, ובעזרא (ה' י', ו' י"ד) לא נזכר ברכיה כ"א עדו לבד, למדנו שעדו זה היה גדול בישראל, ויתכן לפ"ז שגלת נביא שב על עדו.

(יב) מלאכי. לפי הקבלה ג"ז הנביא היה מאנשי כנ"הג, ונבואתו היתה בזמן שנבאו חגי וזכריה. אמנם הוא היה האחרון, כי לא נזכר בנבואתו שום דבר מבנין הבית. וגרסינן בילקוט (והוא מגמ' דמגילה) תניא ר' יהושע בן קרחה אומר מלאכי זה עזרא, וחכמים אומרים מלאכי שמו. אמר רב נחמן בר"י מסתברא כמ"ד מלאכי זה עזרא ע"ש. והרד"א העיר על זה ספקותיו, עיין בדבריו.

ד סגנון הנבואות ואופן מחלקותם למיניהם.

כבר הערנו למעלה (הקדמה ראשונה) שכל נביא ומליץ יש לו סגנון מיוחד במליכותו, וכל אחד יבחר בדברים מובדלים לסמן רעיונו ומשפחותיו, והכל לפי הזמן והמקום ושאר המקרים המתחשבים עם המדבר, כעין שאמרו ז"ל (מגיגה פ' אין דורשין) כל מה שראה יחזקאל וכו'. ואף אם הדברים האלה מסורים אל הלבו, ומי יאמר זכיתי לנוא עד קלס! בכל זה לא נמנענו מהשייץ עין הבחינה גם על הלמודים האלה, ונליע לפני הקורא מה שהעלינו בזה.

ה ו ש ע.

הנביא הזה נבדל מאד משאר נביאי ה', הן במראותיו וכיוריו, הן במליכותו וחדותו. ונבאר תחלה כלל נבואותיו ואופן מחלקותיהם, ובה נבא ג"כ על צחינת פרטיהן.

הנה כפי הנראה ספר הושע בכללו נחלק לב' חלקים. (א) מן ראש הס' עד פרשה ד'. (ב) מן פרשה ד' עד סוף הספר.

החלק הא' הוא נבואה אחת רכופה ונמשב' בעניינה, על עזיבת בני ישראל את ה' אלהיהם ללבו' אחרי אלילים ולזנו' אחריה' באשה זרה העוזבה אלוף נעוריה ואת ברית אישה שוכח'. בחלק הזה כל דברי נבואותיו משולבי' איש אל אחיו ויחדו יהיו תמי' אל ראש ותכלי' אחד; זו יאהב תמיד להוביחם על פניהם ולהגיד להם עונשם ופרי מעלליהם, ולנסוף נכמרו דמיו עליהם ויסוב פניו נגדם לנחם אותם ולדבר על לבם דברים טובים ונחומים, אם יעזבו את דרכם ומעלליהם הרעים וידבקו כמאז בה' אלהיהם הטוב והמעטיב עם סגולתו. בחלק הזה יבחר הנביא לדבר בתחלה עד פרשה ג' בשם תחת הכנוי, ר"ל שידבר מעצמו באלו מדבר מגוף נסתר, כמו חחלח דבר ה' בה'שע וגו' וכל הפרשה. ומן פרשה ג' יתחיל לדבר

ס ל ת ל מ נ ח ה

יא

בגוף ראשון מדבר בעדו: ויאמר ה' אלי וגו' דוק ותשכח. בחלק הזה יאהב להלביש רעיוני וזיורי לבבו במראה ומשל דמיוני ומופתי ומראותיו מיוחדים לו, בלתי שאולים מזולתו ואין להם דמיון כלל עם שאר מראות הנביאים; וביותר בספור קריאת השמות ע"ש הפעולות, כמו יורעאל, לא רחמה, לא עמי. בחלק הב' עוז הנביא את דרכו הראשון כי (א) בו יגיד לעמו פשעם וחטאתם לא לבד נגד ה' עושיהם, כי אם גם נגד נמוסי וחוקי בני אדם; בו יעביר בוס התרעלה גם על כהניהם שריהם ומלניהם, ויעבור מן הסבה אל המסובב, להגיד להם הענש האחר בעקב החטא, וכן יחזור חלילה בספור חטא וענש חטא וענש, עד שלבסוף נכמרו נחמיו לקרוא להם בעולם התפעלויותו: שובה ישראל וגו'. (ב) בו יאהב לדבר במשלי ודמיונות נשגבות ולהתליל הזיורים זה על זה וזה בתוך זה, ותמיד יעבור מענין לענין, באופן שכמעט שהתחיל לדבר מענין אחד, עוד תמונה אחר' לנגד עיניו ואלה יורה חזי נבואתו. וערוב הענינים זה יורה על גודל התלהבו' נבואתו והתגברו' הפעליו' נפשו ע"י שפע נח אלהי האובן בקרבו. בחלק הזה נמלא הרבה חלופי הגוף והזמן והמספר, נסתר במקום נוכח ולהיפך, עתיד במקום עבר ועבר בעתיד, רבים ביחיד ויחיד ברבים. גם בענין נתח המאמרים והרכבתם ימלאו הפוני הסדר שלא כמשפט הלשון (אינווערזיאנטן) כמו ועמך במריבי כהן (ד' ד') וכחכי איש גדודים (ו' ע') ודומיהם. גם יחזור לדבר בלשון נופל על לשון: אהבו חבו, טרח וירפאנו, יך ויחבשנו ודומיה'. עוד יאהב לדבר בהתנגדות הפעולות (חנטיטהעזע) כמו אכלו ולא ישבעו הזנו ולא יפרו' (ד' י'), ואנכי אפדם והמה דברו עלי כזבים (ז' י"ג) ודומיהם הרבה. משליו בלתי לקוחים ממדברים זולתו, כמו משל היצר בחגור בערה, דמיון אפרים לעגלה מלומדה. גם מליכותיו מיוחדים לו, כמו עמי בעזו ישאל ומקלו יגיד לו (ד' י"ב) ופרח כראש משפט על תלמי שדי. (י' ד') לרר רוח אותה כנפיה (ד' י"ח) זרעו לכם לזדקה קברו לפי חסד (י' י"ב). ובענין מלות זרות הנמלאות בספרו לא הורגלו נפי שאר הנביאים, ראוי להעיר על המלות האלה, הבהבי תמורת מתנוחי, שבבים תמורת שברים, הלאנבות תחת ליה ושמה, רחת, מלאן בהלה, שערו' ריה לא נמלא כ"א פה וזירמי' כפלס אחר.

י ו א ל

אם שנבואתו אחת היא בכללה, היא נפרדת לג' חלקים (א) מן ראש הספר עד פרשה ב' פסוק י"ב, (ב) מן ב' י"ב עד פרשה ד', (ג) מן פר' ד' עד בלות הספר. בחלק הא' יספר מקרה רע אשר יקרה לארץ בעלות הארצה על פניה, ולזה ירגו יושביה בקול תרועה וזופר. ויזייר תארי הארצה העלום מאד וסגולותיו הנוראות, שיהיה בעם ערוכי מלחמה אשר לא יגורו מפני איש ולא יחתו מפני כל. בחלק הב' יסוב הדבור לעם עני ואביון, וישב לעוררם לתשובה, פן ישבו ונחם ה' על הרעה. וקול נחמה ישמע, מפי עליון תלא, כי ינוס האויב, הגרנות ימלאו בר, ותירוש יקנים יפרו' — ורוח ה' לבשה כל צער מן הגדול בעם עד צנור השבי, כלם ידעו את ה' ויספרו חסדו. בחלק הג' ישוב לספר התשועה הגדולה אשר יעשה ה' לעמו באחרית הימים, רוב הללחתם ואשר ארלם ורבות השפע המתגבר בארץ. כל אמרותיו ומליכותיו נזולות בטל, ורוח קן מרחפת על פני כל אמריו, שגבה ידו להשכיל במליכות רמות ונשגבות, מעוררות התפעלויות זכות ונעימות. רובי משליו מיוחדים לו, בלתי מושאלים משאר ספרי הנביאים, כמו מליכת עמק יהושפט אשר לקח למשל ולמופת על המשפט האלהי; ומשל

ס ל ת ל מ נ ה ה

ומשל המעיין היוצא מבית ה' להשקות את נחל השטים, על הפלגת האשר והשפע. בני יונים
ושנאים במשל העמי' הרחוקי' מא"י, ורבים בכה. המלות אשר רגל על לשונו להנמיר בהן
דבריו הם: פארור, מגרפה, פרדות, יעבטון, עוש ודומיהם.

ע מ ו ס

ספרו נחלק לשלשה חלקים. בחלק הראשון (מן ראש הספר עד פרשה ג') יתחיל דבריו
ריבות על העמים הסמוכים לישראל ויזכירם על אשר עזבו דרך הדין והרעו במעשיהם זה
בזה זה בכה. אח"כ יורה חלי נבואותיו נגד יהודה וישראל אשר גם המה הרבו לפשוע במלכס
ואלהיהם, וילכו אחר ההבל ויהבלו. בחלק הזה יאהב הנבי' ללייר הוספ' פשע על פשע ע"י מספר
ג' וד' המורגל בפי הקדמונים על הפלגת דבר יותר מדי. בחלק השני (מן פרשה ג' עד סוף
פרשה ז') יזכירם בתחלה על מעוט אמונתם, שלא יאמינו לדברי נבואתו, ויורם ע"י ראיות
מספיקות כי דבריו מוסכמים יחד עם המעשה אשר יעד, אח"כ מיעד העונשים המעוותים
לנא עליהם. קצור רעיוניו בחלק הזה הוא באופן שכל פעם אשר שפך באש חמתו לקורא חרב
המשפט על עושי רשעה, עמדה התפעלותו כמעט ורוחו נח מזעמו, עד כי שב השפע האלהי
לפעמו כבראשונה, ואז מתחלת בעין נבואה חדשה, וחמיד ה' הסיוס במלות נאום ה' אף
ה' אלהי צבאות שמו וכדומה, דוגמתו תמצא בכל החלק הזה אלל סיום פרשותיו. בחלק
השלישי (מן פרשה ז' עד סוף הספר) פנה מדרכו הראשון ויתחיל להלביט רעיוניו במראות
וקדות שונות, ובכל זאת המה משולבי' איש ברעהו, כי במראה הא', הוא מראה הגובי אשר
הוא משל על חרבן הארץ על פני כולו, הזכיר תפלתו לה' עליה, ויספר כי נחם ה' על
הרעה, וכן במראה הב', הוא מראה אש אוכלת המכלה את כל. ובמראה הג' שהוא מראה
האנג' משל על המשפט כפי קו שורת הדין, עמד מהתפלל. (עיין באור שם). ומתוך כך בא
לספר את אשר קרה לו עם אמליה בהן בית אל, ואח"כ יספר שני המראות הרומזות על קץ וחרב
והרג. ולבסוף ישוב לנחמם ויבשר בא עת כי ישובו לבנות הערים הנשמות וישבו בס לבטח.
בבחינת סגנון מליכותיו נראה כי יאהב עמוס תמיד ללייר ענין אחד במלות שונות, כמו בעת
אשר רוח ה' לבשה אותו לדבר על עסק המדינה, יתארהו בכל פעם ופעם באופן אחר, (עיין
עמוס ב' ו' ז', ד' א', ה' י' י"א, ח' ה'), וכן בהתנשא רעיונו להדמות נח ה' וגבורתו הנמקית,
תמיד מליצה אחרת על לשונו (עיין ד' י"ג, ה' ח' ט', ט' ו').

ע ו ב ד י ה

כלו נביאה אחת על אדום אשר הרעו לאחיהם ושמתו ברעתם; הולך וקורא עליהם חרב
היונה וחרבן ארנם. ובסוף ספרו דבר מן התבלית הראשי, זה הכרת האמת, אשר תתרחב
על פני כל הארץ. דבריו זבים ונעימים, מעוררים ההתפעלויות, ונבואתו ממש באותו
לשון שנבא ירמיה' על אדום. ותועלת גדול לתלמידים לעמוד על ההבדל שביניהם, למען יטעמו
נועם המליצה, המתפרדת למאמרים שונים בענין א'. (עיין ירמיה' כ"ט ז' ט', י', ט"ז,
עובדיה א' א', ה', ו', ז'). הענינים אשר השתמש בהם הנביא עובדיה לעורר ההתפעלות
הנרלה

הנרצה, הם חלופי נכח בנסתר (א' ג' ז'), כפילת מלה אחת (א' י"ב י"ג) דרך השאלה והתשובה באופן וכוחי (א' ה') ההשתמשות במלות הקריאה (א' ו' ז').

י ו נ ה •

נחלק לשני חלקים (א) מן ראש הספר עד פרשה ג' (ב) מן ג' עד תומו. בחלק הא' יספר דבר ה' אליו ללכת לנינוה עיר הקטאה, ולקרוח עליה את קריאת המהפכה; ברית יונה תרשישה, והמקרה אשר קרהו בדרך, כי המו עליו משברי ים, ואנשי הספינה השליכוהו לתוך הים, ותפלתו לה' ממעי הדג. ואחרי אשר לבו ראה לדקת ה' כי גם לדיק בארץ ישולם ולא ינקה, בא' אליו (בחלק הב') נבואה שנית ללכת לנינוה ולהחזירם למוטב, זו יסופר כי ה' יפתח את ידו לחוטאים לשוואליו, ואם ישווא חוטא, אז ה' יחוס עליו לשמרה ולהגילהו מכל פגע, ויסופר מעשה הקיקיון לאות ולמופת כי האל הטוב יחוס על מעשה ידיו אשר לכבודו כנראה. (עיין באורשם). חורח חסד על לשון הנביא, כל הספור הוא לח ונקי, הוא יצבור להמליץ על דרך נעים זמירות ישראל, כנראה ממאמרי תפלתו הנזכרת בפרשה ז'. ובענין הסגנון ישמש באיזה מליצות זרות ומיוחדות רק לו, לא נמצא עוד כמוהם. כמו הטיל תמורת השליך, וימן תמורת ויצו, שפינה תמורת אניה, עד בפתח תמורת עוד בחולם (וחזירו באיוב), להציל לו במקום להצילו. וכן מליצות והאניהן הישבה להשבר, הרבה משתים עשרה תחת יוחר (ותמלא לו חנר בקהלת), אשר לא ידע בין ימין לשמאל לתאר הילדים הקטנים אשר לא זדו עוד. גם בן לילה אחד ואין שני לו. עוד יאהב להכפיל שם המקרה אחרי הפעל, כמו וישמח יונה שפחה גדולה תחת וישמח מאד, ורבי' כנה. וישמש צאות ש סגולית במקום אשר ונחזור מלת בשלמי, בשלי, בפעל יתעשה ויחררו על החזק במשטות, וכן מלת חובל לא נמצא עוד. כ"א בספר יחזקאל.

מ י כ ה •

נבואותיו נחלקות לארבעה חלקים. בחלק הראשון (מן ראש הספר עד פר' ז') ידבר קצות על עון ע"ז שהתגבר בארץ, תחלה בשומרון ע"י מלכיה ושירה המתעים את העם, ומשם רחשט הרע ג"כ על ארץ יהודה וירושלים שהלכו בעקבותיה. ולכן בתחלה ייעד הענש החזק, הוא חרבן הארץ וגלות יושביה, הולך וקורא עליהם חרב נוקמת נקם ברית אלהיה' אשר שנאו, כל דבריו המה ברעש ורגז, מבלי שישוב לנחם אותם, כי אש הקנאה קיאת ה' לצאות בערה על שפתיו. ומתוך כך יבא ג"כ לדבר מרב התללות אשר יקרו ג"כ לארץ יהודה וירושלים אשר נלכדו בשחיתותם, ובעין חזיונו יראה שבר על שבר ויגון על יגון אשר ירבו במדינה, עד כי נגעה הרעה עד לב הארץ, הוא ירושלים הבירה, ונבוד ישראל הושפל לארץ. אמנם דבריו האחרוני' משתנים באיכות' מן הראשונים, כי יחס לבנו על אכזון ארץ מולדתו ועמו, וכל דבריו המה ענין קינה ונהי. בחלק הזה יאהב הנביא להשתמש בלשון נופל על לשון כמו צבית לעפרה התפלשי, צתי אכזיב לאכזב ודומיהם. בחלק השני (פרשה ז' עד פרשה ד') יוכיח על העשק והגזל אשר במדינה, גם פה יריק כוס התרעלה על האנשים הקטאים בנפשותם לבגוד

ס ל ח ל מ נ ח ה

לנגוד בריעייהם, רוח קנאה לבאו אותו והתלהבות הנבואה גברה עליו, ידבר מן הסבות הגורמות הרע הכללי הזה, שהמה בנידת הראשים והשופטי' והדחת הנביאים הכוזבים המחזיקים את יד הרשעים. בחלק הזה נמלא התחלפות הגופים יותר משאר חלקי נבואותיו, פעם ידבר הנביא בשם עלמו ופעם ישם הדברים בפי ה' (עיי'ן מיכה ב' ז'), גם יאהב לדבר בלשון נופל על לשון, דוק ותשבח. גם ישמש לפעמים במקור לפני הפעל להורות על הפלגה כמו שדוד נשדדנו אסוף אסוף וכדומה. בחלק השלישי (מן פרשה ד' עד פרשה וי"ו) יסוב פניו נגדם לדבר על לבם ולנחמם מלחמתם למען החזיקם באמונתם ולא יתיאזו מן הרחמים, כי עוד יבא העת אשר ירחם ה' את בית יעקב להושיעם מלחמתם, וכל העם יבא בשלום וינחו בארצותם השקט ונעם, וזה יהיה ע"י שיכירו כל יושני תבל כי לה' המלוכה, וישחלמו עצמם בידיעותיהם ובהכרותיהם, וישתדלו כלם ללכת בדרך מישור ההולך קדמת ההר מקום משכן כבודו. ואז יהיה שלום ומנוחה בארץ, יושביה לא יחררו ריב ומדון, ומלכי ארץ לא יגורו מלחמות זה עם זה, כי אם כלי זיונם יהפכו לכלי מזון. מה יפו גם נעמו הליור' והתמונ' אשר נחר הנביא בחלק הזה להשיג לעין את רעיונו הנשגבות ותנומותיו המשמחים לב! הרבה מדבריו מושאלים מדברי ישעיה הנביא ע"ה כי אזה אותם לעולם עניניהם ולחות מליכותיהם. והתפעלויות נפשו גברו עליו כ"כ, עד שיגוד במשגבותיו אנה ואנה, פעם ידבר עם ישראל, פעם יסוב הדבור לאויב, עד שלכסוף שגבה יד הנבואה עליו להעלות בחזיונו עת האשר והללחה, כי יעמוד מושיע לעם ישראל לרעו' את לאן עמו הנהלא' והכולעה, ואלו יקר' לכל שוכני תבל ובריתו יקים את האיים הרחוקים, והגויים אשר לא יסורו למשמעתו ישיב חרפה אל חיקם שנעמים. בחלק הרביעי (מן פרשה וי"ו עד סוף הספר) יבה ארץ בשבט פיו על העול והחמס אשר ימשלו בה, החלק הזה מלא תוכחה מגולה ואהבה מסותרת, בשמאל דוחה ובימין מקרב, יתחיל להתוכח עם ישראל על אשר נגדו באלהיהם המטיב להם לעת היותם לעם, וישגב להורות את הדרך האמת אשר רחקו ממנו, כי אין השק והקרצן עיקר, אלא אהבת האמת ועשות משפט ולדקה. ומתוך כך בא לקונן על אנדן הדק והטוב, ואפיסת האמונ' מבני אדם. ויזייר הרע והעונש המסובב מזה, ומרוב המית רוחו ולבו, שפך נפשו בתפלה לאל חי על לאן מרעיתו, וע"י זה התעורר הבעתן והתקוה בקרבן, כי ה' יגיה חסנו ויושיע את עמו. עד שלכסוף יסי' בתהלה והודי' לה' המקי' בריתו וחסדו אשר נשבע לאבותינו מימי קדם.

נ ח ו ם

נבואתו נחלקת לארבעה חלקים. בחלק הראשון (מן ראש הספר עד פסוק ט') ידבר מעולם כח ה' וגבורתו, וממדותיו הנשגבות והנפלאות. בחלק השני (מן פסוק ט' עד פרשה ב') יאזב מן הסבה אל המסובב, כי אין מי יקום לפניו זעמו, ויסוב פניו אל האויב להגיד לו כי גדול יום ה' על שונאיו, ויבלול במאמריו החגלות החשועה לישראל בהרף עין. ולכן קורא להם בחלק השלישי (מן פרשה ב' עד פרשה ג') בשורת המבשר על ההרים, כי ירחם ה' את בית יעקב. גם יספר רעש מלחמה ותנסיסיה, ומהומת מות בין הלוחמים. בחלק הרביעי (מן פ' ג' עד חוס הספר) יבאר סבת אנדון נינוה ואזור, ויחזור לספר עונש ומבלתם, על כי הזידו בגאון להפיל אנשי תבל ארצה. כל דבריו נחיים ונעימים, זכים ומשולבים איש ברעהו, והתלהבות

ס ל ת ל מ נ ח ח

יג

רוח קדשו מעוררת אותו להסיב הדבור פעם לישראל, פעם לאויב. ומזאת הסבה יזוזר כל פעם לדבריו הראשונים אשר המליץ אותם במלות שונות ונעימות (עיין נחום ב' ד' ה', ג' ב' ג'). הרבה ממסליו ומליכותיו מושאלים מאשר מליכות הנביאים הקודמים לו. כגון משל אבלת בשן וכרמל מושאל מן עמוס (א' ב'); משל העיר לזונה לקח מן ישעיה (כ"ג ט"ו, ט"ז ט"ז) משל כווס הת ער לה נמלא ג"כ בחבקוק (ב' ט"ו) ובעובדיה (ח'). אך הרבה ממסליו מיוחדים לו, כמו ספור איכות השלמה, ומשל השרים לארבה, משל נינה לכריכת מים, מליכת הת כבד כילק ורנים ככה. בענין המלות הזרות הנמלאים בשפרו, יש להעיר על מלות אלה המשיץ כנוי לאויב, שלדוח, שם למגלי הרכב. ישחקישקון מלה מורה על עולם המית הרכב. והוצב כנוי למלכה, (אולי הוא שם עלם); בוקה ומבוקה ומבולקה, פיק ברבים, מלאכה תחת מלאכה, מנזריך וטפסריך כנוי לשרים. ודומיהם הרבה.

ח ב ק ו ק

אם גם נבואתו אחת היא בעיניה, על הרעות העתידות לבא על ארץ יהודה על ידי עם כשדים, בכל זאת תפרד לשלשה חלקים. בחלק הראשון (מן ראש הספר עד פרשה ב') יספר תרעומת הנביא נגד ה' על העמל ואון אשר התיכנו לנגד עיני חזיונו, בקוש עם כשדים לרשת משכנות זרים ולאבד הגוים אשר עברו בתוכם. בחלק השני (מן פרשה ב' עד ג') יספר מעני' ה' אליו, והנבטחתו כי גם על האויב יעבור כוס תרעלה, על התועבות אשר עשה, לחלל את שם ה' במעלליו הרעים. בחלק השלישי (פרש' ג' עד סופה) שיר והלל לה' על הנשורה הטובה ועל ישועת ה' לישראל עמו.

מרי יספר יופי מליכות הנביא הזה וחין ערכו! מי עור ולא יראה רוח ה' מרחפת על פני כל מאמריו! מליכותיו כלם מיוחדים רק לו ובולתי מושאלים מזולתו כאשר יראה עין הקורא. ויש להעיר על המלות הזרות שבהן לו הנביא ליפות נבואתו בהן, ואלה הן מגמת פניהם, עב עיט, קיקלון, הליכות, יהיתן, עפלה, סביון.

צ פ נ י ה

ספרו נחלק לשני חלקים. בחלק הראשון (מן פרשה א' עד ג') מיעד ענש' אלהי על עובדי הבעל, ויעורר את הטובים שבהם לנקש לזק וענות אמת, בראותם כי יד ה' נטויה לרעה על אויביהם המלירים אותם. בחלק השני (מן פרשה ג' עד סוף הספר) תרענה שפתותיו הגז ומהומה, על מעלליהם המתועבים אשר הרעו יחד כעס נכהן, ויגיד להם ענשם, כי חרוב חרצ הארץ. ובסוף יטוב לפתוח להם שצרי תקוה ולבשר אותם כי באחרית הימים יבא לידי הכרת ה' וידעו כל הגוים כי שם ה' נקרא עליהם ויראו מהם. קצת ממליכותיו מושאלים מזולתו מן הנביאים, כמו משל חרבן ארץ למרבץ עדרים ולמשכן קאת וקפוד, נמלא בנשי' (ל"ד י"א). ענין שריקת שן וקריאת היד על העיר העליזה מושאל מן ישעי' (מ"ז ח'). מליכות הקושאים על שמריהם מלאנו דוגמתם צירמי' שוקטים אל שמריהם. ואולם מליכות דולג על מסתן, אחפש את ירושלים בנרות, יושני המכתש, ה' הקדיש קרואיו, לו לבדו המה-
מלוח

ס ל ת ל מ נ ח ה

מלות זרות אשר בחר, הם כרה תמורת בר, כפילת השלילה בטרם לא (עיין באור שם)
פנות תמורת מגדלות, נעילי כסף וכדומה.

ח ג י

נחלק לארבעה חלקים. בחלק הראשון (מן ראש הספר עד פרשה ב') יספר דברי מוסר ותוכחה לעם, על התעללם בבנין הבית, והתעוררת העם מדבריו להניין א"ע למלאכת הקדש, בחלק השני (מן פרשה ב' עד פסוק י') ידבר על לבם וינחמם לכל ינטערו על שפל ערך הבית נגד הראשון, ויבטיחם כי ה' הטוב יסבב לו כבוד גדול ע"י שיחדש תנועות בטבע, וירעיז שמים וארץ, ועי"כ יבאו עמים רבים לכבוד את הבית בתשורה ומנחה והון רב. בחלק השלישי (מן פסוק י' עד כ') יזרום בדבריו ויבטיחם כי המארה אשר ה' במעשה ידיהם ילך לו, ויהי נועם ה' עליהם וילחמו בכל עסקיהם. בחלק הרביעי (מן פסוק כ' עד סוף הספר) יבטיח את זרובבל פחת העם, כי ה' אלהיו יגן בעדו וישמרהו מכל פגע, ויבאר הרעש שזכר למעלה כי הוראתו על אבדון העמים אשר השטינו אותו ועי"ז יגדל שמו בכל הארץ. בספרו יאהב לדבר במליכת שימו לבבכם על הזרה והאמונה. גם יכפיל וישלש מליכת נאום ה' צבאות, ומלת רוח בפסוק אחד ג' פעמים. וגם מלת חזק ג' פעמים בפסוק אחד.

ז כ ר י ה

נחלק לשבעה חלקים. בחלק הא' (מן ראש הספר עד א' ז') ידבר על לב ישראל ויבטיחם שהשם ישוב לרחם עליהם אם ישובו אליו בלב שלם. החלק הב' (מן א' ז' עד ו' ט') יספר מראותיו ומזיונותיו, מהם יורו על שלות ישראל מהם על פורענות האומות (עיין באור שם). החלק הג' (מן ו' ט' עד פ' ז') יבאר בנין הבית ע"י זרובבל ויספר לקיחת הכסף והזהב מאת אנשי הגולה לעשות מהם עטרות למלך ולכהן. החלק הרביעי (מן פ' ז' עד ט' ט') יספר שאלת אנשי הגולה על דבר הזומות וזעקתם ותשובת ה' להם. גם הולך ומבשר להם הכללת האומה ואושרם. החלק החמישי (מן פרשה ט' עד י"א ד') יספר מפלת הערים הקמוכים לא"י, והכללת ירושלים ומלך לדיק ונושע. בו יבאר שוב היהודים הנפזרים לחזק ארץ אבותם. החלק הששי (מן י"א ד' עד פרשה י"ג) ילייר מעמד ישראל ע"ד חדה מעת היו לגוי עד עת הגלות. בחלק השביעי (מן פרשה י"ג עד תום הספר) יתבאר על ימי העמיד, כי יבא מועד עת לחנוכה ולרחם את עמו, השקר והכזב יתמו, והאמת יקום על תלו, וכל הארץ תמלא דעה את ה', ויבואו כל העמים לחלות את פני ה' בתשורות ומנחות. בענין סגנון נבואתו יאהב להכפיל השם אחר הפעל ולשנות ולשלש מלות אמר ה' צבאות כסף כל דבור, עד כי בחלק הד' ילוג בתחלתו כה אמר ה' צבאות. גם יאהב לסיים איזה פעמים וידעתם כי ה' צבאות שלחני אליכם. ואם בחלקים הראשונים מסוה המראה והחדות על פני מליכותיו, בחלק החמישי יתחיל בדברי שיר ונעימה, ורוח חן המליכה יופיע על פני בלו. מלות זרות הנשאלות בדבריו המה, ממזר, תמורת עם זר, בחלה, כתף סוררת, ואס ערם, אור יקר וזק פאון, לכתרות תמורת לנורות, אמוכים, אדר היקר.

ס ל ת ל מ נ ח ה מ ל א כ י

נבואה אצת היא מראש ספר עד תמו. יסוד פניו בתחלה אל עם ה' להוכיחם על אשר נחשו בהשגחת אל עליהם, ואח"כ יפנה אל הנהגי' ליסרם על הקריבם קרבן פגול על מזבח ה', אח"כ יחזור ויוכיח את העם על לקזם נשים נכריות והמנעם המעשר והתרומה, ויסיים בסוף בדברי נחמה וטובה, לבשר להם ביאת הגואל ב"ב. בסגנון נבואתו יתענג הקורא במליכותיו שהרבה לדבר בשאלה ותשובה ע"ד וכו'. גם יסיים דבריו (כמגי זכריה) במלות אמר ה' צבאות, עוד יאהב לשמש הרבה במלות רוח, אחד, ותאר לה', שאר, כנוי לאשה, מתלאה, במקום תלאה, ער ועונה, כנוי למשפחה ככלל, וכן שרש וענף ודומיהם.

ה כותבי הספר

אמרו חז"ל (בנבא בתרא) אנשי נוסת הגדולה נחזו תרי עשר. והנה לא נוכל לאמר כי כיוונתם שהנביאים ע"ה לא כתבו נבואותיהם כלל על ספר, אחרי שגם אמרו (שם) חזקיה וסיעתו כתבו ישעיה, ונאמת מלאנו כתוב (ד"ה ב' כ"ז) ויחר דברי עזיהו וגו' כהב ישעיה בן אמוץ הנביא. גם הקצת נותנת, שהנביאים ע"ה, אף שכולם אמרו נבואותיהם בע"פ (חזן מנחם שכתב נבואתו על ספר ושלה לניווה, אשר ע"כ שנו לכתוב בראש נבואתו ספר חזון נהום), מ"מ הם צעלמם כתבו ג"כ נבואותיהם לאחזק שקראו אותם אל העם, או שהאנשים השלמים ותמימים שהיו בדורם, כתבו הנבואות ששמעו מפי הנביאים, להיות למשמרת לדור אחרון. ולכן בודאי בונתם ז"ל שאנשי כנ"הג אספו נבואות ת"ע שמלאו כבר כתוב ומכרום יחד בספר א', מטעם שאמרו ז"ל אידי דזוטרי מירכס. והנה המה ע"ה רשמו ג"כ בראש כל ספר וספר שם הנביא ויחוסו ויחוכן נבואתו; ובשעה נביאים הוסיפו גם זמן המלכים שנבאו בו, וזה לסנה שכתב הרד"א ז"ל על שהיו נבואותיהם איזו ענין מיוחד למלכים ההם, כמו הושע שנבא בפרט על בית יהוא ועל מלכות ישראל לרעה, ונבא על מלכות יהודה בפרט לטובה, וכן עמוס שנבא על חרבן שומרון, כמו שנזכר נבואתו שגלת אמליה בהן בית אל אל ירבעם על אודותיו, וגם נבא על מלכות יהודה בפרט, וכן מיכה ולפניה. וחגי וחכריה שנבאו על בנין הבית בזמן שדריוש מלך פרס הרשה להם לבנותו, לכן נתיחסו נבואותיהם לזמנו. ואולם יואל עובדיה יונה נחום חזקוק ומלאכי לא תמלא בהם זכרון מלך מיוחד, כ"א כל נבואותיהם היו על כללות העם, לכן לא יחסו נבואותיהם לשום מלך, לפי שלא היו מיוחדות אליו. עב"ל בשנוי לשון קצת.

הקדמה שלישית

אחרי שנארו עד הנה מהענינים הנוגעים בספרי ת"ע לנבואה ולכל פרטיו וזימי להיניהם, נשוב עתה לחקיר בידיעת הארצות והערים הנמצאים בספר הזה לדעת מקומות מושבותיהם בארצותם לגוייהם, וקלת מהקורות אשר קרו להאומות ההם בימים הקדמונים ותמורות הצמים אשר השיגום, כפי הכתוב בתנ"ך ובת"ה לעמים. והנה נליגם לפניך על סדר האלפ"א בית"א, למען יקל על הקורא למצוא כל אחד מהם בלי עמל ויגישה. וזה החלנו בעז"ה.

א

ארמה. אחת מחמשת הערים אשר היו בגבול ערי הכנעני, ונהפכו מרעת יושבי בה. ע"כ לשמה ולמשל היו לערים אשר המרו עלת אל (עיין הושע י"א ח').

אכויב. שם זה נקראו שתי ערים, אחת בגבול יהודה בין קעיל' למראשה (יהושע ט"ו מ"ד), ויתכן שהיא הזכרת פה; ואחת בגבול אשר (יהוש' י"ט כ"ט) על חוף ים האמצעי, ועד היום הזה כפר קטן עומד על מקומה, דרוב או ציב שמו.

אלקוש. לדעת קלת מקום הי' בארץ הגליל. אבל מלאנו בספרי ארמים ישנים כי מקום היה בארץ אשר סמוך לננוה. ויושביה קבלו איש מפי איש כי היתה עיר מולדת גחום. ועוד היום בנוף (פאשאליק) מאזול נמצא כפר קטן נקרא על קאש, ויושביה אומרים כי קברו של גחום מצוי שם (עיין נחום א' א').

ארבאל (בית ארבאל). מקום קטן היה בשבינת פסורית (ראש הגליל) אשר בשם ארעבאל נקראה, והיא לד"ק בית ארבאל הנזכר (הושע י' י"ד). אבל עוד ארבעל אחרת היתה בנוף אדיאבנע קדמה לנינוה, וממנה נקראה כל חבל הארץ סביב לה ארבעליטיה, ואראבעלא זאת מפוארה היא ע"י נחון אלכסנדר על דרוש, כי תקרא המלחמה הזאת מלחמת ארבאלי (עיין הושע שם).

ארם. שם ארץ מושב בני ארם בן שם והוא ימה לנהר פרת וקדמה לים האמצעי (ויטטענ) (ענריטעס וועער). וע"ש בני חם אשר ישבו

בקרנם, נקראת חבל אחת מארם חמתי (האמאטי בלע"ז) והערבים קראו לארץ הזאת אל שם, וגם שמאלי אל ארץ, כלומר ארץ השמאלי, והוא מוגד למלכות יעמען שהוא לימיני והיוונים קראו לארם, סיריעון על שם צוד המפוארה שעמדה שם, וכן נקראו יושביה הצורים (ד"ה א' כ"ב ד', יחמיה י"ג י"ז), ולבסוף נחלפה מלת הצורים כפי היוונים לאשורים. אבל אין להמיר הארץ הזאת לא בארץ אשר ולא בארץ מושב בני ארם בן יפת שנקראת ארמעניעון, שיגזר לד"ק מן הר מגי (ירמיה נ"א כ"ז) שהוא שם עלם לנוף ידוע בארמאניעון (מעניאו מיניאס בלע"ז), וכן טעו קתתם לתרג' מלת ההרמונה (עמו' ד' ג') ארמעניעון, ואין להאריך פה על גבולות הארץ ההיא, כי שונות היו לעתים שונים.

ארץ אשר. שם ארץ מושב בני אשר בן שם. והנדל יש בין ארץ אשר למלכות אשר, כי מלכות אשר כוללת גם כן ארץ בבל וארם נהרים ועוד ארצות אחרות (וזוה שנקראת לפעמים ארץ צפון על שם שמתפשטת והולכת עד גבול לפונה לא"י), והארץ הזאת תקרא כפי הכסדים והארמי' אחוראה, (והוא שם עלם לנוף א' בארץ אשר) וכן נקראת חבל הארץ הזאת עד היום הזה כפי קלת סופרי רומי אסיריא. עיין בבל.

ארץ גמרו. עיין בבל כי שם מקומו. ארץ פלשתים. הוא שם ארץ מושב כסלוחים (לד"ק גם מושב בני פתרוסים), ונקראו פלשתים ע"ש ארץ מנרותיהם פלשת אשר ישבו בה לפניו (שמות ט"ו י"ד, ישעי' י"ד כ"ט, תהלי' ס' י', ק"ח י') והמה הנקראים ג"כ כרחם, גוי כרחים (שמואל א')

מות יהושע כנשוא בני יהודה (שופטים א' י"ב).
וכפי הנראה מקינת דוד על שאול ויהונתן (שמואל
א' כ') נשבע כי היתה בימיו תחת יד פלשתים,
וכהיום הזה כבר קטן עומד על מקומו.

ב

באר שבע. העיר הזאת אשר עמדה בקצה
גבול דרומי של א"י, באחה בעת נחלקה הארץ
לשנתי יה בחלקו של יהודה (יהושע ט"ו כ"ח)
אולם בגורל השני עלה עליה הגורל לשמעון
(יהושע י"ט ז'). ויתכן ששתי ערים היו אשר
נקראו באר שבע, ואחרי אשר מלאנו באר שבע
אשר ליהודה, בוודאי גם עיר אחרת היתה
שנקראה כן. וכן הוא גם כן דעת הרש"ם,
עיין נת"הש (בראשית כ"ו ל"ב).

בבל. שם מדינה באויא, (בין ל' ל"ג מעלות
רוחב, ובין נ"ח לש"ד מ"א) ותאר גבולה קדמה
זוויאנא; תימנה ים הפרסי (פערזיטער זעער.
בווען), ימה מדבר ערבי (טרזביטע וויסטע);
ולפונה עד א"נה. והיא הנקרא בעת ער עק
באבעלי (ע"ש עיר ארך הידוע בארץ שנער).
והנה ארבעה שמות לארץ (לממלכה) הזאת,
בנתי הקדש: (א) שנער (דניאל א') ע"ש
הארץ אשר בה נתיסד' הממלכה, (ב) ארץ
גמרד (מיכה ה' ה') ע"ש מיסד הממלכה בראשון,
(ג) כשדים על שם יושביה שאלו לה מלפון מבני
כשד (ירמיה נ"א כ"ד ל"ה), (ד) בבל על שם בבל
רבחא ראש ממלכתה, ולעת הזאת חרבות בבל
מונשים סמוך לעיר העללע, או הילא על סוף
מערבי של נהר פרס.

בית און. מלאנו עיר ומדבר סמוך לה בגבול
לפונה למטה בנימין שנקראת בית און (הושע י"א
י"ב), ולא כאשר חשבו קלת כי היא בית אל, כי
מלאנו (יהושע ז' י"ב) בית און מקדס לבית אל,
ונמלא עיר אחרת היתה. עיין בית אל.
בית אל. עיר היתה בהר בית אל (שמואל
א' י"ג ז') לפונה לירושלים, ואולם לזו שם העיר
לראשונה

א' ל' י"ד, יחזקאל כ"ה ו', לפניו ז' ה'). ונקראו
ג"כ כפתורים, ע"ש אחיהם הכפתורים שאלו
להם לגבולם, וישבו בארץ. המה הפלשתים
אשר זרו לישראל פעמים רבות, המה הסגירו
אותם לאדום, והמה מכרו אותם לבני היונים
(עמוס א' ו', יואל ג' ו'). ויתכן שהיתה זאת
בימי יהורם, כי בימיו באו פלשתי' בגבול ישראל,
ויבזו בזה רבה עד מאד (ד"ה ז' כ"א ט"ז)
ועויהו מלך יהודה הכניעם (ד"ה ז' כ"ו ו')
אל בנימי אמו שבו ויבזו את ישראל (ד"ה ז' כ"ח
י"ח), עד שאל חזקיהו וגבר על ארץ, בדבר
ה' אשר דבר ביד עבדיו הנביאים (ישעי' י"ד,
ירמי' מ"ז, יואל ד', עמוס א', לפניו ז',
זכרי' ט'), ובענין גבולו הארצות האלה אין
להאריך כי רבו בו הדעות, לפי שש פלשחים
כולל לנפית הרבה (עיין יהושע י"ג ג').

ארץ צפון. עיין ארץ אשור, ועיין באור לפניה
(ז' י"ג).

ארץ חימן. אונקלוס ויב"ע תרגמו (בראשית
ל"ו ל"ד) אדעא דרומא וגזרו את המלה הזאת
(כדע' הרד"ק בראשית' שרש ימין) מן ימין שהוא
תאר לירך דרומית, וראה לדבריהם מן צפון
וימין אחה יצרחם (תהלים כ"ט י"ג), וכן עשו
אנשי קדם ברות' לסמן גבולות הארץ, הפכו
פניה' ללד מורח, ונמלא היה דרומית לימינם
ולפנותי לשמאלם. עיין אדום, וארם.

אשרוד, א' מחמת סרני פלשתים (יהושע י"ג
ג') עלי' עלה הגורל לבני יהודה (שם ט"ו מ"ז);
אך לא לבדו איתה (שופטים א' י"ח), עד שאל
עזיה בן אמניה, וכנשה ופרץ בזמותיה (ד"ה
ז' כ"ו ה'). ובנימי סרגון מלך אשור באחה תחת
ממשלת אשור (ישעי' כ' א') עד שאל צואמעטיהום
מלך מצרים והצרביה, אחרי זרו עליו כ"ט
ש"ס. ועד היום הזה חרבות העיר הזאת מונחים
אלל כפר עסודד העומד על מקום העיר הזאת.
אשקלון. גם היא אהת מה' הסרני' ולא
כנשה בימי יהושע (שופטים ג' א'), אך אחרי

ס ל ת ל מ נ ח ה

מז

ולבסוף שנה לארס עד שזא תגלח פלאסר
בימי אהז בן יותם, ויקח אותה מיד רכין ואותו
המית (מלכים ב' י"ו ט') ויגל את ארס קירה,
(נחל קירות היא מלפון לים הקאספי), ואף
שנכזה העיר פעמים רבות, עודנה גדולה
היא ומפורסמת עד היום הזה.

דו. עיר אחת, ברנל הר הלכון, בנגול לפוני
לעשרת השנטיס היא העיר אשר הוקם בה פסל
מינה (שופטים י"ח כ"ט) ואשר העמיד שם ירבעם
אחד משני עגלי זהב אשר עשה (מלכים א' י"ב
כ"ח, ב' י"ב ט'), ואולם ליש או לישם שם העיר
לראשונה (עיין רש"י שופטים י"ח כ"ז, ועיין
בתרגום שיר השירים להרמב"מ נ"ע ה' ד').

ה

הדר רמון. לד"ק שם אדם הוא, ולד"ק
שם עיר היה בנקעת מגידון סמוך לירזעאל
(מאקיסיאנאפאליס שמה לדעת היואנימוס)
עיין בקעת מגידו.

הר עשו. הוא מנל ארץ במלכות אדום
שנקרא כנה, והוא בעמנו הר שעיר אשר נתן
לעשו למורשה; וזה שיתואר לפעמים על שמו,
ולפעמים יתואר בשם זה כל ארץ מושב בני
עשו הוא אדום, ואז הוא רומז על הנוף ההולך
מעמק השדים הוא ים המלח עד קדש ברנע,
ועל גבולה אשר ישאר עד קנה גבול דרומי
לא"י יקרא לפעמים ארץ תימן. ולד"ק יקרא
תימן ע"ש תימן בן בנו של עשו שהיה בכור
לאליפז בכור עשו; ובן היה שם ראש הממלכה
אשר בו מקדש מלך תימן (עיין ירמיה מ"ט,
יחזקאל כ"ה, עמוס א'), ומדרך הנביא להזכיר
בתוכחתו ראש הממלכה תחת כל הממלכה כולה.

הר הויתים. אחד מההרים הגבוהים אשר
ביהודה (עד שהעומד עליו ראה את הר גריזים)
והר עיבל וירדן וים המלח וכל הארץ סביבותיהם)
והוא מקדס לעיר ירושלים (שמואל ב' ט"ו ל',
מלכים א' י"א ז', יחזקאל י"א ב"ג, זכריה י"ד ד'),

ונקרא

גבע או גבעה סתם, כי ידוע היא שנגזעת
בנימין הרבו לפסוע (עיין ישעיה י' כ"ט, הושע
ה' ח'); ואחת ביהודה (יהושע ט"ו כ"ז), והיא
נקראת גבע תמיד סתם או גבעון (עיין שמואל
ב' ה' כ"ה, ד"ה א' י"ד י"ו).

גלגל. עיר בערי יהודה (יהושע ט"ו ז')
בקה מורח יריחו, בערבה אשר בין יריחו לירדן
(יהושע ד' י"ט) וגבה לעי ומזרחית דרומית
לשמרון, פה הקריבו בני ישראל זבחי שלמים לה'
בהיות שאלו מלך עליהם (שמואל א' י"א ט"ו),
ואחר כן הקריבו פה לאלילים והרבו בה לפסוע.
ולד"ק כבר היא שם משכן אלילים טרם מלוכת
שאלו. (עיין שופטים ג' י"ט).

גלעד. הר גבוה ותלול, מחובר עם הר
הלכון, ועליו עיר מפוארה אשר בשם גלעד
תקרא. מכיר בן מנשה לכדה ויורש את האזורי
אשר בה (עיין במדבר ל"ב ל"ט). ומן העיר
המפוארה הזאת נקראה כל חבל הארץ מעבר
לירדן מזרחה בשם גלעד (יהושע כ"ב י') והארץ
הזאת היתה שמונה עד לשאר ונתמד למרעה
(בראשית ל"ז, במדבר ל"ב, ירמיה א' מ"ו).

גח פלשתיים. היא גת הנקראה מתג האמה,
אשר לקח דוד מיד פלשתיים (ד"ה א' י"ח א'),
והיא ימה ללבנה, קדמה לאשדוד, ומזרחית
דרומית לעקרון, ואחרי מות דוד נלקחה מיד
היהודים עד שזא עוזיה בן אמליה מלך יהודה
ישב וילכדה (ד"ה ב' כ"ו ו'). ועתה היא חרבה,
וכפר קטן עומד על מקומה.

ד

דמשק. ראש ארס, יושנת בנקעת הלכון
דרומית מזרחית לירדן, והנה העיר המפוארה
הזאת רובלת העמים כבר מפורסמת היתה
בימי אברהם (בראשית י"ד ט"ו). ודוד מלך
ישראל לקחה מיד ארס (שמואל ב' ח' ו'),
ואחרי מות דוד לקח אותה רון בן אלידע שר כנע
הדרעור מיד שלמה בנו (מלכים א' י"ד כ"ד)
ירבעם בן יואש השיבה לישראל (מלכים ב' י"ד כ"ח)

ס ל ת ל מ נ ח ה

ונקרא הר הזיתים ע"ש זיתים טובים אשר גדלו עליו לרוב.

הר ציון. אחד מההרים אשר עמד עליהם ירושלים עיר הקדש (העיר העליונה) (עין ירושלים) הנזכרת תחת כל ירושלים בלה (תהלים פ"ז ב' ה', יואל ב' א', עמוס ו' א', זכריה ב' ז').

ח

חדר, לדעת המדרש מקום היה שמו חדר, ולדעת קלת מכותני המסעות עד היום הוא מקום יש מעבר לדמשק על פני מדבר חדר שמו, וממנה נקראת חבל הארץ סביבה חדר, ואף שהעיר הזאת מעבר היא בעת, יושביה אומרים שגדולה היתה עד למאד ומלכים מפוארים היו לה. ולד"ק חדר שם אדם, ויתכן שהיה שם מלך מדינה זאת חדר, והממלכה היתה נקראת בשם המלך.

חמה. עיר היתה בזקעת הלכנון, מעבר לחל יבוק, בגבול לפונה לא"י, וע"ש גדלה נקראת רבה. וכן מצאנו שנקרא עיר לידון, לידון רבה ע"ש גדלה (יהושע י"ט כ"ח), וממנה נקראת כל הגלילה סביבה ארץ חמת (מלבי"ב ב"ה כ"א, יחזקאל מ"ז), והיא הנקראת אח"כ אנטטיא (אנטיאטיא) עיין רש"י ויונתן וירושלמי (בראשית י' י"ח, במדבר י"ג כ"א). ומחמת הספק שולד בספרים שאינם מנוקדים בין חמת לחמת, רבו דעות שונות איך נקראת העיר הזאת בלע"ז.

ץ

יאור. נהר גדול בארץ מצרים הנחלק לשבעה נהרות (ישעיה י"א ע"ו), ומדי שנה בשנה יעלה על כל ארץ מצרים, ויגרשו מימיו רפש וטיט, וצ"ז תמצא התבואה בארץ מצרים, כי לא עליהם יהיה הגשם. והיאור יקרא ג"כ לפעמים ים (ישעיה י"ט ה', נחום ג' ח'), ולפעמים שיחור (ירמיה ב' י"ח). ויתכן שיקרא כן ע"ש שמימו עכורים לימים מזומנים.

יודעאל. עיר גדולה ומפוארה בארץ אמרון יושבת בעמק, אשר בין הירדן להר הכרמל (ברגל הר גלבוע). עליה עלה הגורל הראשון ליהודה ובגורל השני באתה בגבול יששכר (ולד"ק זאת אחרת היתה). והעיר הזאת נזכרת הרבה בכתבי הקדש (אופתים י' ל"ג, שמואל א' כ"ט, מלכים ב' ט' י').

ים האחרון. הוא ים הגדול ההולך אחורי א"י במערבי, ונקרא כצת ים אמלעי (מיטטעל) לענדיטעס מעער) (עיין במדבר ל"ד, יהושע א', יחזקאל מ"ז, יואל ב', זכריה י"ד).

ים הקדמוני. היא ים הערבה ים המלח קדמה לא"י (במקצוע מזרחית דרומית לא"י), ולד"ק היא ים כנרת (עיין יואל ב', עמוס ח', זכריה ח').

ישו. עיר בקצה גבול בני דן (יהושע י"ט מ"ו), נקראת יפה ע"ש יפה הנוף אשר היא עומדת בתוכה (ולד"ק ע"ש יפת בן נח אשר בנה אותה) והוא על חוף ים לפונית מערבית לירושלים. (עיין מלכים א' ה', ד"ה ב' ב') פה ירד יונה אל הספינה לברוח מרשישה.

ירדן. הוא הנהר הגדול אשר בארץ יהודה, היורד מהר חרמון, מהלכו מצפון לדרום, ויעבור את מי מרום (זאמאחאניטיס) ים כנרת (טיבעריאס) ונופל בים המלח (יחלזנעע) ומשם לא יא. וכל עת אשר לא יעבור ירדן חקו, ירבצו חיות גדולות בקנה וסוף ואילנות גדלים על שני עברי הירדן (עיין ירמיה י"ב מ"ט ל', זכריה י"ח).

ירושלים. היא העיר הקדש, אשר בחר ה' אלהי ישראל לשום את שמו שם. ונקראת ירושלים על משקל שנים ע"ש שני חלקי העיר עליונה ותחתונה (ד"ה א' י"א). כמעט בטבור ארץ כנען היא יושבת על ארבעה גבעות (ולפנים על חמשה) ובכתבי הקדש לא מצאנו כי אס שלשה הר ציון בחלק דרומי מן העיר (עיין תהלים מ"ג בניאור ר' יואל בריל כ"ע), והר המוריה,

ס ל ת ל מ נ ה ה

יז

המחובר להר ליון ע"י גשר, והר העפל (נחמיה ג', ד"ה ב' ל"ג) ולד"ק עופל מבצר היה. עליה עלה הגורל ליהודה, אשר יש בה עד ימי נחלקה הארץ בשילה (יהושע ט"ו ס"ג), ואז באה בחלקו של בנימן, אולם שניהם לא הורישו את היבוסקי ויש העיר לפנים (שופט'א') עד שבא יואב בן חרויה שר לבא דוד והכה אותה (ד"ה א' י"א ו'), ותשקוט העיר כל ימי דוד ושלמה בנו, ובימי רחבעם בן שלמה לא עליה שישק מלך מצרים, וישסה אולרות בית ה' (ד"ה ב' י"ב), ובארבע עשרה ליחזקיה עלה עליה סנחרב, אך נתן ה' בו רוח ושם לארצו (סלבים ב' י"ט, ישעיה ל"ז, ד"ה ב' ל"ב), ובימי אליקים (הוא יה-יקים) בן יאשיהו עלה ונבדלנר על הארץ אך לא כבש את ירושלים. ובימי הויכין בן אליקים, באה העיר במצור ע"י עבדי נבוכדנצר וגלו המלך והשרים צבלה וגשמו אולרות בית ה'. ומשנת תשע עד עשתי עשרה שנה לכדקיה באה העיר במצור ע"י נבוכדנצר עלמו, ואחריו בא נבזראדן רב עבדים, וישרוף את הקדש והמקדש בעו"ה. ולפי מלאות לגלות צבל שבעים שנה, התרולים ע"פ ה' ביד ירמיה, הרשה להם כורש מלך פרס לעלות לירושלים, ויעלו ויבנו את העיר ע"י עזרא הכהן וסופר אהשדרפן מלך פרס. והבית השני בא ששת מונים במצור, והאחרון הכביד ע"י טיטוס בן אספיוס (טיטוס וועטפאטיאנוס) אשר בימיו נשרפה בית אלהינו בעו"ה. ומן היום הזה ערדנו מפוזרים ומפורדים אנתנו בין העמים עד יבוא ג"ל, ואף שנבנתה ירושלים מ"חשנה אחר חורבן זה ע"י הדריאן, אעפ"כ לא נתן רשות ליהודים אף ללון בו. וגם מן היום הזה הלכה עיר אלהים הזאת מעם לעם, בקלע מכף לכף, כי תמיד עיני כל הגוים עליה, עד שבאה תחת יד הישמעאלים, המושלים בה עד היום הזה. אולם לא זאת העיר המפוארה אשר היתה בימי קדם, כי קטנה היא מאד

מאשר היתה לפנים, וגם נחרבו כל מקדשיה המפוארים, והר ליון אשר ה' בחלק הדרומי לעיר, הוא נעת מקיר העיר וסולה. ואשרי המצבה עדי יבוא משיח אלהינו ויבנה סומת ירושלים בימי עולם ובשנים קדמוניות.

כ

בלנה, היא כלבו בארץ שנער על נהר חדקל, שר תרגמו יונתן וירושלמי והע' זקנים קטיספו (קטשיפאן) בלע"ז, והיא היתה ראש נוף אחת בארץ אשר האלאניטים יקרא, וכן נקראת העיר הזאת בפי קלת בותני הארלות עד היום הזה האלבע.

בפחור, אונקלס ויונתן וירושלמי והע' זקנים שהלבו בעקבות בן גוריון תרגמו קשומקאי, והוא חבל אחת בצחיץ הקטנה (קצפארדזליען בלע"ז), ולד"ק בפחור היא אי אחת בלב ים (ליפערן בלע"ז) ויש דברים בגו. אבל אין פה המקום להאריך (עיין ארץ פלשתיים).

ברמל, הר ידוע ומפורסם, על יד הים האחרון נגבה להר הלבנון, וקרוב לנחל קישון היורד בעמק יזרעאל. חזי ההר הפונה נגבה הוא בגבול אשר, ומחליתו הפונה קדמה הוא בגבול ישכר. על ראש ההר הזה גדלים אלה ואלון וותים ושאר אילנות, נחמדים למראה וטובים לריח, וגם רבבות אלפי לאן תרעינה בו. ולזאת תקרא ברמל מלאן כר מלא. ועוד ספרו לנו נוסעי ארץ הקדם, כי על ירך ההר ימה, יותר מאלף מערות יש, ההולכים עקלקלות בעומק ההר, אשר על כן טובים המה להחבא שם. ועל רגל ההר מערה אחת יש, ארכה כחמש אמות, וגבהה כרבעה שתי אמות וחלי, ויושבי סביבותי' אומרים שהיא מערת אליהו אשר בא יבוא ב"ב. ועמה דע כי מלאנו גם עיר אשר נקראת ברמל יושבת בהרים בחלק יהודה (יהושע ט"ו נ"ה) והיא המפורסמת ע"י נבל ואכיגיל (שמואל א' כ"ה, ב"ל', ד"ה א' ג').

לכיש

ס ל ת ל מ נ ח ה

ל

י"ז, י"ח, י"ט, שמואל א' ב' ג', ד' ה' ו' ז' ח' ט', ועוד מלכה אחת אשר זכר יוספן בגבול דן אשר לא זכר בספרי הקדש. ומלכה הזכר בהושע, היא מלכה בנימין אשר החזיק אסא מלך יהודה ויעשה למזכר על המזר בין יהוד' וישראל (מלכים א' ט"ו ב"ב, ד"ה ב' י"ו ו').

מצרים. היא הארץ אשר בה נשתעבדו אבותינו הקדושים ונקראת מזרים ע"ש מזרים בן מוסד הממלכה (בראשית י"ו), ולד"ק נגזר מן מזיר שענינו מזכר, כי הארץ מוקפת בגבולותיה במזכר חזק, ע"י ימים ומדברות והרים, עד שלא יכול האויב לבוא בתוכה, ותארו גבולותיה, בנגב היאור, ופונה ים האמלעי, קדמה ים סוף, וימה עד לוב (זיביטע פרחפינך חרחריקח).

מרוח. לא ידענו מקומה איה. ואולי קראה אותה בן ע"ש מאורעותיה כי ירד רע מאת ה' עליה (עיין מיכה א' י"ב).

מרשה. (מראשה) עיר בגבול יהודה, (יהושע ט"ו מ"ד). היא העיר אשר בנה (החזיק) רחבעם (ד"ה ב' י"א ח') ושם נלחם אסא עם זרת הכושי (ד"ה ב' י"ד, ח' ט'). ועתה דע כי לפי הרד"ק ורש"י ז"ל היא מרשה, היא מורשת (עיר מולדת מיכה). ושתי תשובות בדבר: א', דגשת התי"ו של מורשתי יורה שנקראת בנפרד ג"כ מורשת ולא מרשה, ב' מלאנו בפירוש במסעות ישראל עיר אחת שמה מורשת.

נ

נא אמון, היא ראש ארץ מזרים העליון (חברערגיפטען) ונקראת בלשון יוני דיאם סאליס (עיר אלהים על שהיה מושב אלילים) וגם טהעבן נקרא, וממנה נקראה כל חבל הארץ, טעבאית, והיא אחת מהערים המפורסות בימי קדם (ירמיה מ"ו כ"ה, יחזקאל ל', נחום ג' ח').

נחל הערבה, לדעת רש"י הוא נחל מזרים, אבל אין זה היאור (נהר מזרים) רק נחל אחר

לכיש. עיר אחת בחלק יהודה (יהושע ט"ו ל"ט) אשר לקח מיד יפיע מלך לכיש, (יהושע י' ג', י"ב י"א). סגחב מלך אשר זר עליה (עיין מלכים ב' י"ח י"ז, ישעיה ל"ו א'), ונבוכדנצר החריב אותה (עיין ירמיה ל"ד ז'), ואחרי עלות ישראל מפבל נבנתה עוד (עיין נחמיה י"א ל').

לבנון. הר גבוה אשר יגביה קרוב לפור על יד הים האחרון, ויורד לפונה על סוף הים עד נהר עלייטערס ונקרא לבנון, שם נגזר מן לבן, לד"ק ע"ש אדמת עפרו כי לבנה היא, ולד"ק ע"ש שראשו מלופה שלג תמיד, עד שהארוזים העומדים עליו לא יראו אס לא ישב הרוח את השלג (ירמיה י"ח י"ד), וזה שתרגם אונקלוס וירושלמי טורי תלגא. והנה עם ההד הזה מחובר עוד הר אחר היורד במהלכו יותר לפונה. וע"ש הלכו נכח הלבנון יקרא חנטייבחנום בלע"ז, והוא אשר יקרא לפעמים חרמון, אף שחרמון הוא בעצם וראשונה שם החלק היותר גבוה הזה, הנקרא גבעל על תלג בערבי. והנה ידוע שהרבה שמות יש לחרמון שיאון, שריון, שניר, (דברים ג' ט', ד' מ"ח), אך כפי הנרא' (מד"ה א' ה' כ"ג) משמע (שניר וחרמון) הרים נבדלים היו.

מ

מגידו. עין בקעת מגידון.

מוף. אחד היא עם נוף בחילוף אותיות החוטם, ושניהם מתורגמים מפיס, והיא מעמפיס, העיר הראשית בחלק מזרים האמלעי (חיטטעלעגייפטען) על חוף היאור ימה (עיין ישעיה י"ט י"ג, הושע ט"ו ו').

מצפה. דע כי שם מלכה נגזר מן לפה, ומורה על כל מקום אשר עליו יעמוד הלופה לראות מרחוק, וכן נקרא כל מקום אשר התאספו יחד להראות את פני ה' ע"ש מכפה, אשר אמר יסף ה'. ולכן מלאנו מקומות רבות שנקראו בשם מלכה (עיין יהושע ט"ו ל"ח, י"ח ב'). שופטים

יורד בערבה על פני מצרים בגבול ארץ ישראל. וגם אין זה ים הערבה, ים המלח.

נחל הישעים, בקעה גדולה, בין פסגה נבו, ופעור, ההולכת עד הירדן, בין הרי מואב לים המלח, ונקראת בן ע"ש על שם הגדלים שמה (מאסטיקס או זקאליצן טהול) והוא לדעת קת אבל השטים (במדבר ל"ג"ט) (עיין מדבר כ"ה א', יהושע ב' א' ג', ובבאור יואל ה' י', מיכה ו' ה').

גינזה. היא העיר הגדולה מהלך שלשה ימים (י"ב פרסה), והיא עיר מושב מלכי אשור על ירכתי חדקל קדמה וימה. אחת מהערים הנושנות והמפוארות בימי קדם. ועתה העיר העליונה הזאת מושפלת עד שאול תחתיה, בדבר ה' אשר דבר ביד עבדיו הנביאים (לפניה, נחום). דע כי עד היום נראים במרחק שבעה או שמונה פרסאות למעלה ממאזול על פני קדמה לנהר חדקל גלי אבנים גדולים, ויושבי הארץ ההיא אומרים כי חרבות גינזה הנה, ועל גל אחת גבוה עומדים בתים רבים נקראים (עסקי מאזול, חלט חזו) ויושביה אומרים שם קברו של יונה, וסמוך לו אהל אחד (קחפעולע) והוא לפי דבורס דירת יונה, והיראים הולכים שם להתפלל. ועתה דע לך קורא נעים, אחרי כי רוב פסוקי ספר נחום בדברי הספר החתום הנה, לאיש אשר לא ידע קורות ואופן חורבן גינזה, ע"ב חפשו בספרים ולקטנו את אשר מלאנו, ולא העלנו על מכתב רק אשר מסכים לדברי הנביאים הקדושים. והא לך מעשה חורבנה בקטור: אשר חזון מלך אשור הנזכר בכתוב, הוא סרדנכאל (שם מורכב מן אשור (אשור) חזן פול) הנזכר בד"ה לעמים, מלך טפש אשר כל ימיו משך ידיו את לוחמים בית הנשים (החזרעט) אשר לו, וימליך על בני ערב ובבל פרס ומדי, הגם כי היו להם נביאים מנבי עמם. והיה היום ויתמרמר לב בעליועם שר לבא בבל על סרדנכאל, וידבר על לב מרעהו

ארבאלעם שר לבא מדי לפתותו להיות ידו אחר למרוד במלך לאמר את זה חזיתי בכוכבים: וזאת תמשול על אשור, ואתה תשליך ארנה תפארת גאון אסרחדון! ויקשב ארבאלעם וישמע לקולו, ויקשר קשר עם שאר שרי הכבא לאמר להם הנה כלנו חלנו מחמת מ"א, ואתה הנה תחכמה לו, ונשלחה בויד, ונהרגו בערמה, ונשבתה מלכות הרשעה הזאת מן הארץ. הנה אנחנו מובילים מדי שנה בשנה חיל העזר (הינפטרופפען), ועתה נקבנה חיל גדול אל העיר בעת ונהרוג את כל הקמים עלינו. והיה כאשר זממו בן עשו. ויבאו על העיר בפתע פתאום, ועמהם ד' מאות אלף איש א"ס. והיה כבאם ויוגד הדב' למלך ויקס ויבא לקראתם, וינס מכה גדולה עד מאד זה"ג"פ וירדוף אחריהם עד קנה גבול ארץ כשדים; המה ראו כי בלתה אליהם הרעה, ויאמרו לשוב לארצם. והיה כשמוע בעלזים החוזה את קול המליכים, ויירא מאד לנפשו ויאמר בלבו עתה יהרגוני על אשר חזיתי להם משאות שוא, וילך ויפתה את ארבאלעם עוד הפעם לאמר, חזיתי בכוכבים, כי לימים עוד חמשה תקום לנו תשועה, וישמע ארבאלעם גם בפעם הזאת לקולו, ולא שב לארצו. והיה מדי היותם פה, ויגד להם כי בא יבא עם כבד מבאקטריען (נוף פרסי) להיות למלך לעזר, וישלחו הקושרים לקראתם לפתותם, להיות אחם ולשלות יד במלך. ויקשיבו לקולם וישלימו אחם, והמלך לא ידע את אשר נעשה, וישב את שרי לבאיו לאכול ולשתות, כי לבו נכון בטוח הי' בחילו כי רב הוא, גם זכר אדיריו אשר יבואו לו מארץ באקטריען, וישתו וישברו עד מאד (כמנהגם בעת הנלחון, עיין דניאל ה'). והיה המה אוכלים ושותים שבור לפני שער העיר, ויקומו הקושרים עליהם באישון לילה, ויהומום ויבו בהם מכה גדולה עד למאד, והמלך והנשאים חומתה נסו להמלט על נפשם. והיה כראות המלך איך נפלו גבוריו, וכי כשל עקר, ויחץ את העם לשתי מחנות, המחנה האחת

ס ל ת ל מ נ ח ה

ס

סדום . עיר צעמק השדים (הוא ים המלח)
 אשר הפך ה' מרעת יושבי בה . ולגדל מרים
 למשל ולדמיון נהיו לכל עיר החוטאת (עיין
 יחזקאל י"ו) .

ספרד . בהעתקה יונית מלאנו באַספּאַרְאַט ,
 ובאה לכלל טעות זה בחשבה כי המלה מחומשת
 היא והב' שורש בתיבה . ולדעת רוב המפרשים
 היא שפאניען . וגם זה לחוץ הוא לאמר , כי זכר
 עובדיה גרוש שפאניא בפירוש זמן רב טרם
 היותו , ע"כ יותר נראה דעת המתרגם ספר
 עובדיה ע"ש .

ע

עדולם , עיר בשפלה בא"י (יהושע י"ב ט"ו)
 וסביב לה מערות גדולות עד למאד . שמה נס
 דוד בברחו מפני שאול (שמואל א' כ"ב) . ושמה
 חנה דוד בהלחמו עם פלשתים (שמואל ב' כ"ג ו'
 ד"ה א' י"א) .

עוה . עיר פלשת ידועה במרחק ט"ז פרסאות
 לאשקלון , דרומית מערבית לירושלים . היא
 העיר המפוראה לפנינו ע"י מעשה שמשון,
 ועד היום הזה מפוראה היא ע"י סוחרי ארץ
 אשר יבואו שמה מרחוק . סמוך לעיר ע"פ קדמה
 יש הר אחד , ועליו יאמרו יושבי סביביו כי הוא
 ההר אשר עליו העמיד שמשון דלתות שער העיר
 (שופטים י"ו ג') ועל חרבות המונקות סמוך,
 יאמרו שהמה חרבות הבית אשר הפיל שמשון
 (שופטים י"ו ל') .

עמורה . אחת מקמשת הערים אשר הפך
 ה' ביום הפכו את סדום ע"כ למשל ולשנינה
 היתה (דברים כ"ט, ישעיה א' י"ג, ירמיה מ"ט ט').
 עמק יהושפט . בנוי היא למקום המשפט ,
 אשר ישפוט ה' אויבי ארצו ועמו . ולד"ק היא
 שם מקום ממש והוא העמק (ברכה) אשר המס
 ה' שם את אויבי יהושפט (ד"ה ב' כ') .

עמק

ומלכה בראשם נשארה צעיר לסוכך עליה .
 והמחנה הנשאר נתן המלך ביד שלמון אחי אשתו
 שר לבאו ללכת לקראת הקושרים לשדה, והקושרים
 קמו גם עליו, ויבו בו פעמים מנה גדולה עד
 אשר נהפך חלק גדול מימי חדקל והיה לדם
 מדם ההרוגים . וירא המלך כי אזלה ידו,
 וישלח מלאכים בכל גבולו לבא לו לעזר , אך לא
 להועיל היו שלוחיו , כי כל שומעי רעתו ששו,
 ורצים מעבדיו סרקו עולו מעל לואריהם , והיה
 נראות המלך כי כלתה אליו הרעה , וישלח את
 בניו הקטנים לקאפדאליאן (חבל אחד על נהר
 קאפידאקס) ויותר הוא ומחנהו צעיר . אולם
 עוד לא פג לבו , כי האמין לקול מבשפיו לאמר
 , לא תלכד העיר עד אשר יהפך הנה' לשווא את
 עמו' והמורדים עלו עליו בפעם הד' , וילירו
 על העיר , ותבא העיר במזכור ג' שנים , ולא
 יבלו לה , כי לא שלם עון נינוה עד הנה . והיה
 היום כי פקד ה' על פרי גודל לבב מלכי אשור,
 ויעבור הנהר חדקל חקו ויפרוץ בחומות העיר
 כחכי פרסה . וירא המלך כי הפך הנהר לשווא
 את עמו , וימס לבבו , ויאמר עתה יקומו עלי
 עבדי ללחק בי ואהי לשמלה בעיניהם , ויבו
 להקים מדורת ענים ואש בארמונו , וישם עליו
 את כל רכשו והמונו אשר אתו בבית , גם פלגשו
 אשר עלו עליו , ותבא אש ותאכל אותם ויבאו
 האויבים העירה , וירישו אותה , אך בבזה
 לא שלחו א"י , כ"א הרשו ליושבי העיר לקחת
 כספם וזהבם אתם , אולם מחרדת אל אשר נפלה
 על יושבי העיר אין א' מהם מפנה לבו , וינוסו
 כולם בחוסר כל להזלט על נפשם עד אשר העיר
 העליזה הזאת , אשר מקולה חתו כל הגוים ,
 נשארה ליה במדבר חרב מאין אדם . (ולדעת
 קלת לא חרבה העיר עד בא ליאקסארעם אחי
 אשתו של נבוכדנצר , אשר היה עמו בעלה) .
 את זה ראינו להקדים כי הברח הוא להבנת
 איזה כתובים נס' נחום .

ק

קיר. נהר גדול יולא מארמעניען (בהרי העמיתאען) המתאחד עם נהר אראקסעס ונופל בים הקאספּי (עיינ עמוס ט' ז').
קריוה. (קיר מואב) אחת מהערים המפוארות אשר היו בארץ מואב (ירמיה מ"ח כ"ד). עליה עלה הגורל ליהודה (יהושע ט"ו כ"ד).

ר

רבה, הלך היא רבת בני עמון תקרא או רבת עמון סתם, והוא ראש עמון מפורסמת על ידי מלחמת דוד (שמואל א' ב' י"א י"ב כ"ו) יואב שר לבאו כנש אותה ויהרסה (ד"ה א' כ' א'). פאטאָן־פּאָטאָס פּי־ו־דֶּלֶפּוֹס חוק אותה ויקראה פיהלאדעלפיהי על שמו, וכעת לא נשאר ממנו מאומה.

רמה. מלאנו מקומות רבות אשר בשם רמה נקראו על עמדם במקום גבוה. אולם כל רמה הנזכרת בשירים ותוכחות הנביאים, היא רמה הסמוך לגבע, אשר בגבול בנימין סמוך להר אפרים (יהושע י"ח כ"ה) ולד"ק אחת היא עם רמתים.

ש

שטים, עיר מערי מואב, אשר לא נודעה לנו כעת. משם שלח יהושע את המרגלים לרגל את הארץ (במדבר כ"ה א', יהושע ב' א'). שמרון, היא העיר הידועה אשר בנה עמרי על ההר אשר קנה מאת שמר הנזכר מלכים א' י"ו כ"ד, ויעשה לעיר מלוכה למלכי ישראל. ומן העיר המפוארה הזאת נקרא כל חבל ארץ סביבה (בין ארץ הגליל ליהודה), כפונה להר עיבל ונגנה להרי גלבוע שמרון. שלמנאסר מלך אשור כנש את העיר הזאת ויחריבה (מ"ב י"ט) ולימים נבנתה שנית והורדוס אשר הגדיל וייפה אותה קראה זעבאסטע, וכן שמה עד היום הזה. אולם קטנה היא מאשר היתה מקדם. שפיר. הע' זקנים והמפרשים שהלכו בעקבות' פראוהו מלשון יופי, ואולי שם ענש היא לעיר אחת בהר שפר אשר איננה נודעת לנו.

עמק עכור. מקום הי' קרוב ליריחו בגבול מטה יהודה (יהושע ע"ז ז'), ונקראת עכור על כי שמה עכר ה' את ענן בן ברמי אשר מעל בחרם (יהושע ז' כ"ו). ועכ"ה נקרא כל מקום מבוער אשר לא יללח לתבואת שדה ונרס בשם עמק עכור (ישעיה ס"ה י"ד).

עקרון. העיר היותר לפונית בצממת ערי סרני פלשתיים. היא באה בגורל הראשון ליהודה (יהושע ט"ו מ"ה, אופטיים א' י"ח), ובגורל השני בחלק של דן (יהושע י"ט מ"ג). אולם כפי הנראה (שמואל א' ה' ו') משמע ששנה בימיו ליד פלשתיים. עד פה רדף דוד את הפלשתיים בהלחמו עליהם (שמואל א' י"ז כ"ב).

צ

צאנן. לדעת רבים אחת היא עם צנן הנזכר אלל חדשה ומגדל גד (יהושע ט"ו ל"ד). צבואים. עיר בשכונת קדום הנהפכה כמו גע נמהפכת קדום.

צור. היא העיר המפוארה בארץ הכנעני אשר היתה רובלת עמים, יושבת על חוף הים (יחזקאל כ"ז). העיר הזאת נחרבה פעמים, ראשונה ע"י נבוכדנצר (יחזקאל כ"ט), ושניה ע"י אלכסנדר הגדול. ועד היום הזה כפר קטן עומד על מקומה, סור או צור נקרא, ואף דייגים ישנו שמה.

צידון. עיר גדולה ומפאורה סמוכה לכור, ונקראת צידון ע"ש צידון נבור עשו וע"ש גדלה נקראת צידון רבה (עיינ חמת רבה). עליה עלה הגורל לבני אשר (יהושע י"ט כ"ח), אולם לא נכשזה (אופטיים א' ל"א) וכהיום הזה עיר קטנה עומדת על מקומה. צאיד או סאיד שמה. ציון. עיינ הר ציון.

צרפת. לדעת רבים פֶּרֶזֶנְקֵרִיךְ בלע"ז, ולד"ק היא העיר כרפתה, בין צור לצידון (מלכים א' י"ז ט') ונקראת כרפתה על שהיה שם מזרף לאבני נחר (סאָלפּעטער) וחול לעשות מהם זכוכית.

ס ל ת ל מ נ ח ה

ת

היא היתה עיר מולדת עירי אחד מגבורי דוד, גם שלחו להם לקחת האשה החכמה, טובת טעם, אשר ידעה מחכמתה להשיב את לב דוד אל בנו אנשלוס. והיא היתה מושב (או מולדת) עמוס, ולד"ק גם עיר מולדת חבקוק. רבים מכותבי המסעות יאמרו שעל הר גבוה הנקרא הר חפשי (פראנקענבערג), עוד פרבות תקוע מונחי' עד היום.

חרשיש. הארץ המאושרת והמבורכת בנסף וזוהב עד למאד (ירמיה י' ט', יחזקאל כ"ז י"ב) על חוף הים האמלעי (ישעיה כ"ג א') אשר ישבו שמה בני הרשיש בן יון (ברא' ו' ד', ד"ה א' א' ז') ונקראת כעת שפאניען ע"ש השפנים (קאניינען) אשר היו בה לרוב. וכן נקראת הארץ הזאת בפי קלת סופרי רומי (קאניינען זאנד). ולד"ק אך הוא שם העיר וגם שם החוף טארטעסום על נהר בעליטים (קוואדאלקוויזער) לשם שלח שלמה אניות להביא סגולות מלכים לבנין הבית (עיין מלכים א' י', ד"ה ב' ט' כ"א).

חבור. הר גבוה בגבול שבין חלק יששכר לחלק זבלון, הוא הי' גבוה מכל ההרים אשר סביבותיו, ועליו עלו פרי נחמדים למראה. וגם חרשי מלל אשר טוב ללם. גם מלאנו עיר שנקראת חבור (ד"ה א' ו' ס"ב) והחכם הערדער צספרו (פאק גייסט דער העברעאיטען פאעזיא) חלק ב', הרבה לספר בשנת ההר הטוב הזה ע"ש. חימן. עיר מפוארה בארץ אדום. ומדברי ירמיה (מ"ט ז' ב') נראה שהיתה ראש אדום ע"ש, ונקראה תימן ע"ש תימן בן אליפו. ולפעמים נקראת כל ארץ אדום בשם ארץ התימני (בראשי' ל"ו ל"ד, ד"ה א' א' מ"ה).

תקוע. עיר אשר בנה רחבעם (ד"ה ב' י"א ו') בין בית לחם לירושלים, ומדבר סמוך לה (ד"ה ב' כ' ב'). במספר הערים אשר חלק יהושע לשנטי יה לא נחשבה העיר הזאת. (והע' זקנים הוסיפו אותה בהעתקתם מדעתם). אולם בימי דוד בודאי מפורסמת היתה, כי